

Mindaugas Pocius

MVD–MGB specialiosios grupės Lietuvoje (1945–1959) *

AGENTŲ SMOGIKŲ GRUPĖS 1950–1953 m.

Legendiniai štabai – mirtinas MGB ginklas

1950–1953 m. MGB kovos su ginkluotuoju pogrindžiu strategija ėmė keistis. Svarbiausiu tikslu tapo legendinių štabų kūrimas ir partizanų vadų verbavimas agentais smogikais. 1950 m. SSRS valstybės saugumo ministras V. Abakumovas LSSR MGB vadovybei įsakė: „Panaudoti visas galimybes sprendžiant pagrindinį uždavinį – per agentūrą įsiskverbti į banditinių nacionalistinių formuočių centrus, štabus ir kitas vadovaujančias grandis, išsiaiškinti jų sudėtį, slapstymosi vietas ir sulaikyti visus dalyvius arba fiziškai juos sunaikinti“¹.

LSSR MGB 1951–1953 m. sėkmingai vykdė šį įsakymą. 1948 m. rudenį vykdydamas Dainavos apygardos Šarūno rinktinės vado Juozo Gegužio-Diemedžio užduotį rinktinės vado adjutantas Bronius Saveikis-Klajūnas ir apygardos štabo žvalgybos viršininkas Jurgis Kriškčiūnas-Rimvydas perėjo SSRS–Lenkijos sieną. Partizanai Stokholme turėjo susisiekti su VLIK'o Vykdomosios tarybos pirmininku V. Sidzikausku. Lenkijoje kautynėse su vietiniais saugumiečiais 1949 m. Rimvydas žuvo, o Klajūnas

sužeistas pateko į nelaisvę. Netrukus apgydytas partizanas (jam amputavo koją) buvo palaužtas ir užverbuotas Broniaus slapyvardžiu. Pasinaudodama, jiems to nežinant, Gdanskio mieste buvusiais partizanų ryšininkais, MGB Klajūno vardu pradėjo susirašinėti su J. Gegužiu. Šarūno rinktinės vadas patikėjo, kad Klajūnas po metų grįš kartu su dviem V. Sidzikausko „atstovais“, lydima keturių „sargybinių“. 1951 m. rugsėjo mėn. MGB inscenizavo iš užsienio grįžtančio Klajūno sienos perėjimą.

Klajūnas su keturiais agentais smogikais ėmė intensyviai ieškoti progos susitikti su J. Gegužiu-Diemedžiu. Kad būtų įtikinamiau, smogikai buvo ekipiruoti lenkų partizanų uniformomis ir ryšininkų akivaizdoje kalbėjo lenkiškai. 1951 m. rugsėjo 27 d. įvyko smogikų ir penkių kovotojų lydimo Diemedžio susitikimas. Kai Diemedis su kovos draugais nusileido į bunkerį, smogikai nušovė tris viršuje buvusius partizanus. Likusieji bunkeryje smarkiai priešinosi, tačiau, nematydami išeities, nusišovė. Tuomet žuvo Pietų Lietuvos srities vado pavaduotojas (jis taip pat ėjo Dainavos apygardos vado pareigas) J. Gegužis-Diemedis, jo pavaduotojas ir Šarūno rinktinės vadas Bronius Šalaševičius-Žilvitis, Boleslovas Vaideinis-Narsuolis, Algirdas Salinis-Skirmantas, apygardos vado adjutantas Pavasaris, Sta-

* Tęsinys. Pradžia – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo instituto žurnalo „Darbai“ 1-ame ir 2-ame nr.

sys Krukonis-Žvaigždikis. Sužeistas į MGB rankas pateko Juozapavičiaus tėvūnijos vadas Juozas Karpavičius-Medelis². Ta pati specialioji grupė (SG), vadovaujama operatyvinio įgaliotinio Popovo, po savaitės Veisiejų rajone paėmė gyvą Šarūno rinktinės „Vytenio“ būrio vadą Zigmą Stravinską-Sapną, nors šis susitikimo metu laikė ranką su granata kišenėje. Nutaikę momentą, smogikai vienu metu griebė partizaną už rankų ir parvertė ant žemės. Spalio 4 d. likusius „Sapno“ būrio partizanus – Joną Kvedaravičių-Jūreivį, Milžiną ir Viltį – smogikai užmigdė tam tikrais preparatais užtaisyta degtine, o tuos, kurių degtinė nepaveikė, sušaudė begarsiais pistoletais. Taip žuvo Juozas Juknevičius-Žvalgas, Vėjelis ir Linas. Iš viso, Klajūno parodymais, MGB suėmė 13 ryšininkų ir rėmėjų, nukovė 15 partizanų³. J. Karpavičius-Medelis po gydymo ir „auklėjimo“ buvo užverbuotas vidaus agentu, slapyvardžiu Juozas. 1951 m. gruodžio 26 d., remdamiesi Juozo parodymais, MGB kariniai daliniai nukovė Šarūno rinktinės būrių vadus Rimvydą, Vieversį ir Laimę. Taip pagrindžio akivaizdoje sukompromitavę Medelį, saugumiečiai ėmėsi kurti legendinį Dainavos apygardos štabą. 1952 m. balandžio 27 d. MGB suorganizavo Juozo (veikė kaip Šarūno rinktinės vadas) ir slapčiai (1952 m. vasario 3 d.) suimto, užverbuoto Kazimieračio rinktinės vado Juozo Drazdausko-Putino susitikimą. Jame dalyvavo Juozą lydėję partizanai ir Putiną lydėję keturi agentai smogikai. Agentai nežinojo, kad jie abu yra užverbuoti. MGB norėjo patikrinti jų patikimumą. Viskas vyko kaip numatyta, todėl pagal saugumiečių scenarijų abi grupės susitarė gegužės pradžioje sušaukti Dainavos apygardos vadų suvažiavimą ir išrinkti naują apygardos vadą. Gegužės 9 d. Veisiejų rajono Cijūniškių miške įvyko specialiosios grupės (septyni agentai) ir „Bajoro“ bei „Varpo“ būrių susitikimas. Partizanai, paveikti smogikų, pritarė agentų suformuotai naujai Dainavos apygardos štabo sudėčiai. Štabą sudarė trys užverbuoti partizanai – Putinas, Vitas Treigys-Karvelis

(agentūrinis slapyvardis Georginas) ir Medelis. Pastarasis buvo išrinktas apygardos vadu. Susirinkime sutarta nutraukti terorą „savo pačių saugumo“ sumetimais ir imtis priemonių užmegzti ryšiui su Pietų Lietuvos srities vadovybe. Taip buvo sukurtas legendinis Dainavos apygardos štabas⁴. MGB vadovai, pasinaudodami Medeliu ir Putinu, planavo suimti Pietų Lietuvos srities štabo narius ir suformuoti legendinį srities štabą. Su agento Juozo pagalba ir jam pačiam dalyvaujant iki 1953 m. gegužės vidurio buvo nužudyta ir paimta į nelaisvę 28 Dainavos apygardos partizanai⁵. Vis dėlto legendinis Dainavos apygardos štabas nesugebėjo galutinai įgyvendinti MGB tikslų. Vykstant į susitikimą su Pietų Lietuvos srities vadu S. Staniškiu-Litu, Putinas (agentūrinis slapyvardis Vladas) nušovė agentą smogiką Žaliūgą, sužeidė specialųjį agentą Georginą ir pabėgo iš agentūrinės-kovinės grupės (AKG). Putino išdavystė, kaip rašoma saugumo dokumentuose, „dezorganizavo darbą ir sugriovė sumanymą likviduoti S. Staniškį-Litą ir LLKS gynybos pajėgų vadą A. Ramanauską-Vanagą“⁶.

1952 m. SSRS MGB sukonkretino uždavinius ir Lietuvos SSR padaliniui nurodė, jog reikia „plačiau praktikuoti konspiratyvų banditų sulaikymą siekiant vėliau juos panaudoti ryšio su banditų vadais nustatymo ir jų sulaikymo kombinacijoms. Iš sulaikytų banditų vadų verbuoti agentus, savo asmeninėmis savybėmis ir ryšiais galinčius įeiti į vadovaujančias nacionalistinio pagrindžio grandis“⁷. Žinoma, šiems uždaviniams vykdyti geriausiai tiko AKG, jau turėjusios nemažą patirtį. Maskvos direktyvose atsispindi grandioziški užmojai: „Panaudojant 1951 m. gruodžio mėn. slapčiai suimtus Šiaurės rytų Lietuvos srities vadus [Bronių Kalytį-Siaubą ir Mykolą Urboną-Liepą – M.P.] legenduoti nacionalistinio pagrindžio „centrą“. [...] Nuo legendinio „centro“ per turimus banditų kanalus atkurti ryšį su vadinamojo Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio prezidiumo vadais J. Žemaičiu, A. Ramanausku ir J. Kimštu, su-

laikyti juos ir paimti vadovavimą pagrindžiui į savo rankas siekiant jį likviduoti.“ Praktiškai buvo stengiamasi pakartoti 1946–1947 m. „visos Lietuvos pagrindžio centro“ scenarijų, tik jau pasitelkus ne MGB agentus (koks buvo J. Markulis), o užverbuotus LLKS tarybos narius. Iš pradžių saugumo organai siekė sukurti legendinius Vytauto apygardos ir Šiaurės rytų Lietuvos srities štabus ir su jų pagalba likviduoti srities laisvės kovotojų būrius. Šiaurės rytų Lietuvos srities veiklos erdvei priklausė Kupiškio, Rokiškio, Panevėžio, Vabalninko, Biržų, Ramygalos, Obelių, Dotnuvos, Troškūnų, Anykščių, Dusetų, Utenos, Molėtų, Švenčionių, Švenčionėlių, Širvintų, Ukmergės, Smėlių, Zarasų rajonai. Šiam tikslui įgyvendinti labiausiai tiko 1951 m. gruodžio 20 d. agento Bimbos vedamos AKG paimti į nelaisvę Šiaurės rytų Lietuvos srities vado pavaduotojas (taip pat ėjo Vytauto apygardos vado pareigas) B. Kalytis-Siaubas ir M. Urbonas-Liepa. Agentas Bimba – tai buvęs Vytauto apygardos štabo įgaliotinis ryšiams Juozas Bulka-Skrajūnas, kurį MGB suėmė dar 1951 m. kovo 19 d. Bimba, veikdamas kaip vidaus agentas, spalio 28 d. padėjo paimti gyvą Stasį Petravičių-Klajūną. S. Petravičius buvo palaužtas ir užverbuotas slapyvardžiu Mažytis. Lapkričio 17 d. Mažytis kartu su AKG paėmė gyvą Vytauto apygardos Tigro rinktinės partizaną Alfonsą Radzevičių-Tarzaną, vėliau tapusį specialiuoju agentu Alfa⁸. B. Kalytis, kruopščiai patikrintas keletu išdavysčių, buvo užverbuotas kaip specialusis agentas, slapyvardžiu Ramojus. Sudarydama srities štabo veiklos regimybę, MGB išsiuntinėjo agentų Ramojaus, Bimbos ir Mažyčio laiškus sričiai pavaldiems partizanų būriams. Taip buvo atkurtas ryšys su daugeliu kovotojų grupių⁹. Netrukus Ramojus nustatė srities vado pavaduotojo, Vytauto apygardos Tigro rinktinės vado Vinco Žaliaduonio-Cezario buvimo vietą. Mūšyje su karine čekistine grupe kovo 27 d. žuvo Cezaris ir jo adjutantas Mykolas Cincėnas-Erškėtis.

1952 m. balandžio mėn. agentas Mažytis per savo ryšininkę pasiuntė būrio vadui Mokytojui laišką, prie kurio pridėjo legendinio Vytauto apygardos štabo nurodymus. Mokytojas, atsakydamas į laišką, paprašė susitikti ir nurodė, kad laukia atvykstant LLKS tarybos prezidiumo nario, Šiaurės rytų Lietuvos srities vado Žygūno. Į susitikimą su Mokytojo būriu MGB pasiuntė agentus Ramojų, Mažytį, Alfą ir keturis agentus smogikus. Ramojų emgėbistai aprūpino apygardos įsakymais, instrukcijomis, nurodymais.

1952 m. rugpjūčio 14 d. Kupiškio rajono Šimonių miške įvyko SG ir Mokytojo, Kirvio, Tigro būrių (iš viso 19 partizanų) susitikimas. Atvyko ir srities vadas Jonas Kimštas-Žygūnas. Partizanai patikėjo legendiniu Vytauto apygardos štabu. Po pasitarimo Žygūnas nusprendė kartu su SG vykti į „štabo slapstymosi“ vietą. Po dviejų dienų smogikai už 10 km nuo pasitarimo vietos suėmė Žygūną. Savaitę atlaikęs tardymą, J. Kimštas galop palūžo ir rugsėjo mėnesį nurodė keletą bunkerių. Juose žuvo trys partizanai (tarp jų – srities visuomeninės dalies viršininkas Bronius Krivickas-Vilnius). Vėliau naudojantis legendinėmis priemonėmis buvo suimtas srities štabo organizacinio skyriaus viršininkas Viktoras Sabaliauskas-Kirvis ir Vytauto apygardos Vaižganto rinktinės vadas Vaclovas Čepukonis-Tigras (1952 m. spalio 17 d.)¹⁰.

Šiaurės rytų Lietuvos (Kalnų) srityje nuo 1951 m. pradžios iki 1953 m. gegužės 15 d. dėl to, kad buvo sukurti legendiniai štabai ir panaudotos AKG, emgėbistams pavyko sulaikyti ir nužudyti daugiau kaip 150 partizanų (dauguma AKG 1952–1953 m. įvykdytų partizanų nužudymo ir sulaikymo faktų pateikta šio straipsnio prieduose).

Agentais smogikais tapę partizanų vadai saugumo vadovams padėjo likviduoti Šiaurės rytų Lietuvos srities Vytauto, Vyčio apygardų štabus, taip pat Tigro, Liūto, Vaižganto (priklausė Vytauto apygardai), Žaliosios, Gedimino (priklausė Vyčio apygardai) rinktinių štabus. Jų vietoje MGB su-

kūrė legendinius štabus, kuriems vadovavo užverbuoti partizanų vadai, nuožmiai ir metodiškai naikinę likusius laisvės kovotojus¹¹.

1953 m. balandžio mėn. MGB naudojo šiais legendiniais štabais:

1. LLKS tarybos 3-ioji sekcija, vadovaujama Jono Kimšto-Žygūno, arba specialiojo agento Jurgino;

2. Šiaurės rytų Lietuvos srities štabu, vadovaujamu Broniaus Kalyčio-Siaubo, arba specialiojo agento Ramojaus;

3. Vyčio apygardos štabu, vadovaujamu Povilo Puodžiūno-Žėruolio, arba specialiojo agento Mokytojo;

4. Vytauto apygardos štabu, vadovaujamu Juozo Bulkos-Skrajūno, arba specialiojo agento Bimbos;

5. Dainavos apygardos štabu, vadovaujamu Juozo Karpavičiaus-Medelio, arba specialiojo agento Juozo;

6. Vytauto apygardos Vaižganto rinktinės štabu, vadovaujamu Vaclovo Čepukonio-Tigro, arba specialiojo agento Kiečio;

7. Vytauto apygardos Tigro rinktinės štabu, vadovaujamu Kazio Bukausko-Seklio, arba specialiojo agento Gudo;

8. Vytauto apygardos Liūto rinktinės štabu, vadovaujamu Vytauto Petronio-Klajūno, arba specialiojo agento Kairio¹².

1953 m. antroje pusėje agentai smogikai Ramojus, Šturmas, Vasaris toliau dėjos legendiniu Šiaurės rytų Lietuvos srities štabu, o specialieji agentai Bimba, Kairys, Gudas ir operatyviai naudojamas partizanas Tigras – legendiniu Vytauto apygardos štabu. Agentas Mokytojas atstovavo analogiškam Vyčio apygardos štabui¹³.

Šitaip čekistai 1951–1953 m. sunaikino „Tarzano“, „Liepos“, „Garso“, „Žėruolio“, „Šarkio“, „Tigro“, „Mokytojo“, „Kranto“, „Pavasario“, „Paberžio“, „Djakomo“, „Erelio“, „Kirvio“ būrius ir kitas partizanų grupes¹⁴.

1952–1953 m. MGB pavyko sukurti legendinius Tauro apygardos (vadovavo buvęs apygardos vadas Juozas Jankauskas-Demonas) Vytauto (vadovavo Albinas Biečiūnas-Kabelis, arba specialusis agentas Variagas) ir Geležinio Vilko (vadovavo Algir-

das Šermukšnis-Žilvinas, arba specialusis agentas Vacys) rinktinių štabus. Pasitelkus šiuos užverbuotus agentais smogikais partizanus buvo sunaikinti paskutiniai apygardos kovotojai¹⁵.

1953 m. gegužės mėn., siekdama sušaukti visų apygardų vadų suvažiavimą, MGB ketino J. Kimštą panaudoti kaip legendinės LLKS tarybos 3-iosios sekcijos vadovą. Saugumo vadovai, specialiųjų agentų padedami, planavo perimti į savo rankas vadovavimą visam Lietuvos ginkluotajam pagrindžiui¹⁶. Tačiau tai nebuvo įgyvendinta.

1953 m. gegužės 24 d. specialiojo agento P. Narbuto-Vaidilos, agentų smogikų Kazėno, Aro, Drąsaus (dėjosi esą legendinio Kęstučio apygardos Vaidoto rinktinės štabo nariai) dėka pavyko suimti Juozą Palubecką-Simą, globojusį LLKS tarybos prezidento pirmininką Joną Žemaitį-Vytautą. Po savaitės J. Palubeckas nurodė žymiojo partizanų vado bunkerį, ir emgėbistai J. Žemaitį paėmė gyvą. Priversti J. Žemaičio dirbti agentu saugumo vadovai neįstengė¹⁷.

Jau minėtame LSSR vidaus reikalų ministro gen. mjr. P. Kondakovo 1953 m. balandžio 18 d. raporte SSRS vidaus reikalų ministrui L. Berijai rašoma: „Sudarytų legendinių banditų formuočių dėka šios priemonės [turėta galvoje užverbuotų partizanų vadų vedamos AKG ir legendiniai štabai – *M.P.*] suteikė galimybę į mūsų agentūros rankas paimti rimčiausius organizacinius banditų vienetus, net vadinamąją vyriausiąją banditų vadovybės sekciją [LLKS 3-iąją sekciją – *M.P.*], pažeisti likusių formuočių organizacinę struktūrą ir paralyžiuoti aktyvią teroristinę banditų grupių veiklą“¹⁸.

1953 m. antroje pusėje partizanų grupių jau buvo nedaug, o likusius kelis apygardų štabus MGB netrukus sunaikino. Birželio 19 d. agentai smogikai Kuisys, Katinas, Pušis, vedami užverbuoto būrio vado Juozo Valantino-Granito, Tytuvėnų rajone iškvietė į susitikimą ir bandant paimti į nelaisvę nukovė Kęstučio apygardos vadą Povilą Morkūną-Rimantą bei štabo narį Stasį Zinkevičių-Algimantą¹⁹. 1953 m. rugpjūčio 23–27 d. MGB sunaikino (be AKG ar legendi-

nio štabo pagalbos) paskutinį išlikusį Žemaičių apygardos štabą, vadovaujamą apygardos vado Vlado Montvydo-Žemaičio²⁰. Tai buvo vienintelė partizanų apygarda, 1951–1953 m. nenukentėjusi nuo legendinių štabų pragaištingos veiklos.

Specialiųjų grupių efektyvumas kovoje su partizaniniu pasipriešinimu

Kiek žmonių 1950–1953 m. tapo klasinių SG „apdorojimo“ kombinacijų aukomis? Galima pamėginti nustatyti tik apytikrųjų skaičių.

Žinoma, kad per aštuonis mėnesius (1951 m. vasarį–spalį) keturios SG „apdorojo“ daugiau kaip 100 žmonių²¹. 1951 m. pabaigoje veikė jau šešios SG, todėl galima daryti prielaidą, kad 1951 m. SG klasta ištardė daugiau kaip 150 žmonių. 1950 m. pirmoje pusėje MGB naudojo vieną SG, o antrame pusmetyje pradėjo darbą dar trys agentų smogikų grupės²². Per pusę metų viena SG galėjo suklaidinti ne mažiau kaip 20 žmonių, todėl 1950 m. iš viso į smogikų rankas galėjo būti patekę apie 95 pasipriešinimo dalyviai. Kadangi 1952–1953 m. nuolat veikė šešios SG, tai „apdorotų“ pagrindžio dalyvių skaičius turėjo padidėti beveik 50 proc., palyginti su tuo laikotarpiu, kai veikė keturios SG. Taip apskaičiavus išeitų, kad 1952 ir 1953 m. į SG pinkles pateko maždaug po 225 žmones. Tačiau atsižvelgus į tokius veiksnius kaip dideli partizanų nuostoliai, pagrindžio atskleistos SG, MGB vadovų užduočių kaita, galima manyti šį skaičių buvus šiek tiek mažesnį – 160–170 žmonių. Sudėjus visus gautus skaičius galima sakyti, kad 1950–1953 m. agentai smogikai tardė apie 580 pasipriešinimo dalyvių. Tai labai apytikriai skaičiai, nes, neturint visos reikiamos dokumentinės medžiagos, neįmanoma tiksliai nustatyti, kiek žmonių tapo SG „apdorojimo“ aukomis.

Gana sudėtinga nustatyti su agentų smogikų pagalba suimtų žmonių skaičių. Vienas asmuo, patikėjęs, kad SG yra partizanų būrys, atskleisdavo vidutiniškai 4–10 rezistencijos dalyvių, kurie paprastai būdavo

suimami. Galima spėti, kad SG pastangomis 1950–1953 m. MGB suėmė apie 4000 ginkluotosios ir neginkluotosios rezistencijos dalyvių.

SG veiklos efektyvumą analizavo ir MGB vadovai. LSSR MVD 2-N valdybos viršininkas pplk. Župikovas 1953 m. kovo 12 d. pažymoje rašė: „Kovos su banditizmu praktika parodė, kad efektyviausios priemonės likviduojant gaujas yra agentais užverbuotų banditų vadų veikla kombinacijose ir paimtų gyvų banditų operatyvus panaudojimas“²³.

Norint nustatyti agentų smogikų veiklos poveikį Lietuvos partizaninio pasipriešinimo procesui, reikia bent apytikriai žinoti, kiek partizanų MGB suėmė ir nužudė, panaudojusi SG ir AKG.

1950 m. SG nukovė 52 ir suėmė 18 partizanų (iš jų 33 vadus)²⁴. Tai sudaro 8 ir 4,5 proc. visų likviduotų partizanų. Vartodami sąvoką „likviduoti banditai“, emgėbistai turėjo galvoje nužudytus, suimtus partizanus ir tuos, kurie legalizavosi.

1951 m. sausio–liepos mėn. AKG įvykdė 207 kombinacijas, nukovė 54 laisvės kovotojus (iš viso MGB nukovė 392 kovotojus) ir sulaukė 13 jų. Tai sudaro 14 proc. visų tuo pat metu nužudytų partizanų. Apie kitų MGB struktūrų suimtus laisvės kovotojus duomenų neaptikta, todėl negalima pasakyti, kiek procentų sudarė per minėtąjį laiką AKG suimti partizanai²⁵. 1951 m. antroje pusėje (nuo 1951 m. liepos 1 iki gruodžio 1 d.) SG nužudė 30, suėmė 13 partizanų. Tai sudaro 17 ir 6 proc. visų nužudytų ir suimtų partizanų. Per tą patį laikotarpį kiti MGB padaliniai nukovė 176 laisvės kovotojus ir suėmė 218 jų²⁶.

Iš pateiktų duomenų galima apskaičiuoti, kad 1951 m. SG nužudė ne mažiau kaip 84 ir suėmė ne mažiau kaip 26 ginkluotojo pasipriešinimo dalyvius. Tai sudaro apie 16 proc. visų nužudytų partizanų.

Panagrinėję atskirų SG veiklos efektyvumą, pamatysime panašų vaizdą. Pavyzdžiui, MGB Vilniaus srities valdybos SG nuo 1952 m. sausio 1 iki birželio 1 d. atliko 15

agentūrinių kombinacijų, nukovė 12 partizanų, suėmė 7, padėjo MGB suimti 15 rėmėjų ir ryšininkų²⁷. Tai sudaro 19,6, 22,5 ir 19 proc. visų MGB Vilniaus srities valdybos nukautų, suimtų kovotojų ir ryšininkų, rėmėjų (MGB Vilniaus srities valdyba per tą patį laikotarpį nukovė 61, suėmė 31 partizaną, 78 rėmėjus ir ryšininkus)²⁸. Apskaičiuojant bendrą AKG likviduotų partizanų skaičių reikia neužmiršti, kad viena centrinė MGB 2-N valdybos SG partizanų nužudydavo ir suimdavo keliomis dešimtimis procentų daugiau negu bet kuri kita MGB sričių valdybų SG. 1952 m. LSSR MGB turėjo šešias SG (narių skaičius visose SG buvo panašus). Iš viso tais metais MGB nukovė 457, suėmė 175 partizanus, 526 (1952 m. sausio 1–gruodžio 15 d.) ryšininkus ir rėmėjus²⁹. Jeigu vidutinį vienos SG veiklos efektyvumo procentą (šiuo atveju – MGB Vilniaus srities valdybos, t.y. 19, 22 ir 19 proc.) taikytume kitoms SG, išeitų, kad apie 100 agentų smogikų 1952 m. nužudė 86, suėmė 38 partizanus, padėjo emgėbistams areštuoti 99 ryšininkus ir rėmėjus (visi skaičiai nustatyti teoriškai). Palyginimui pažymėsime, kad per vienuolika 1952 m. mėnesių 5111 sribų įstengė nukauti tik 137 partizanus ir suimti 51³⁰.

LSSR valstybės saugumo ministras gen. mjr. P. Kondakovas 1953 m. sausio 19 d. ataskaitoje SSRS MGB vadovybei rašė: „Ypač teigiamų rezultatų likviduojant banditizmą buvo pasiekta taikant tokias agen-

tūrinio darbo formas kaip nukreiptų prieš gaujas agentūrinių-kovinių grupių sukūrimas, [...] slaptai sulaikytų banditų vadų operatyvus panaudojimas agentūrinėse-kovinėse grupėse ir jų užverbavimas agentais, mūsų agentų, [...] kaip legendinių gaujų, vadovaujančių štabų ir centrų atstovų, įterpimas į gaujas ir nacionalistines grupes, ryšininkų, rėmėjų ir kitų pagrindžio dalyvių verbavimas ir panaudojimas „tamsoje“³¹. AKG 1953 m. balandžio mėn. nužudė ir sulaikė 16 partizanų. Tai sudarė 40 proc. viso nužudytų ir paimtų gyvų partizanų skaičiaus. LSSR vidaus reikalų ministras pplk. J. Vildžiūnas 1953 m. gegužės 17 d. tarnybiniame rašte SSRS MVD vadovybei rašė, kad 1953 m. balandžio mėn. 80 proc. visų partizanų buvo „likviduota kvalifikuotomis agentūrinėmis priemonėmis“³².

Analizuodami skaičius nesunkiai galime pastebėti dėsningumą: kasmet silpstant ginkluotai rezistencijai, AKG pastangomis sunaikintų partizanų vis daugėjo. 1953 m. antroje pusėje agentai smogikai nužudydavo, suimdavo net 60–70 proc. visų MGB nukautų, suimtų partizanų.

Iš viso 1953 m. AKG nužudė daugiau kaip 50 ir paėmė į nelaisvę daugiau kaip 54 laisvės kovotojus (žr. 1 lentelę ir priedus). Tai sudaro 25 ir 46 proc. visų tais pačiais metais nužudytų ir paimtų į nelaisvę partizanų. Iš viso 1950–1953 m. SG ir AKG nužudė daugiau kaip 270 ir paėmė į nelaisvę daugiau kaip 140 partizanų.

1 lentelė. Specialiųjų grupių efektyvumas 1953 m. antroje pusėje

Mėnuo	MGB įvairių padalinių sunaikinti partizanai	AKG nužudyti, paimti gyvi partizanai	AKG nužudytų, paimtų gyvų partizanų procentas nuo visų MGB sunaikintų partizanų skaičiaus
Liepa–rugpjūtis	32	21	65
Rugsėjis	16	9	56
Spalis	14	8	57
Lapkritis–gruodis	19	13	68

Lentelė sudaryta remiantis: LSSR vidaus reikalų ministro pplk. J. Vildžiūno 1953 m. spalio 19 d. tarnybinis pranešimas apie LSSR MVD 4-osios valdybos darbo 1953 m. liepos–rugpjūčio mėn. rezultatus, LYA, f. 3, ap. 56, b. 43, t. 3, l. 111, 180, 213; A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius, 1996, p. 309; LSSR vidaus reikalų ministro K. Liaudžio 1954 m. vasario 4 d. tarnybinis pranešimas SSRS vidaus reikalų ministrui gen. plk. S. Kruglovui apie Lietuvos SSR MVD organų agentūrinio operatyvinio darbo kovojant su nacionalistiniu pagrindžiu ir ginkluotomis gaujomis 1953 m. lapkričio–gruodžio mėn. rezultatus, LYA, f. 3, ap. 56, b. 43, t. 2, l. 256.

Taigi galima padaryti tokias tvirtas išvadas:

1) 1952–1953 m. kovoje su partizanais kariniai MGB daliniai, sribai dalyvavo reitai, o agentūrinė veikla, specialiųjų grupių operacijos tapo čekistų darbo pagrindu.

2) Agentūrinės-kovinės grupės 1950–1953 m. MGB naudojo ypač aktyviai ir efektyviai, o tai leido padaryti milžiniškų nuostolių ginkluotajai rezistencijai.

AGENTŪRINĖS-KOVINĖS GRUPĖS 1954–1959 m.

Saugumo duomenimis, 1954 m. sausio 1 d. Lietuvoje veikė 122 partizanai (85 buvo 22 grupėse ir 37 – pavieniai)³³. Jiems sunaikinti (be kitų represinių pajėgų) 1954 m. MVD 4-oji valdyba pasiliko vieną 35 agentų smogikų SG. Juos įkurdino Vilniaus apylinkėse dviejose bazėse kaip Gynybos ministerijos techninius dalinius³⁴. Tų pačių metų gegužės mėnesį SG buvo sumažinta iki 25 agentų³⁵.

1954 m. pradžioje organizuotas, turintis centrinę vadovybę partizaninis pasipriešinimas jau buvo pasibaigęs. Veikė pavienės kovotojų grupės, dažnai neturėjusios tarpusavio ryšio. Metų pradžioje MVD pasiuntė šias AKG prieš aštuonis pagrindinius partizanų būrius:

1) Vyčio apygardos Žaliosios rinktinės „Pilėnų“ tėvūnijos vado S. Giedriko-Giriečio dešimties partizanų būriui sunaikinti (veikė Pandėlio, Vabalninko, Biržų rajonuose) MVD pasiuntė dvi AKG, kurias sudarė smogikai Žvaigždė, Aleksas, Aušra, Aštrus, Ungurys, Drąsuolis ir Mikas;

2) J. Streikaus-Stumbro septynių partizanų būrį, kurį sudarė I. Streikus, J. Žaržojus, P. Knezys, V. Krasauskas ir trys nelegalios moterys (veikė Obelių, Pandėlio, Rokiškio ir artimiausiuose Latvijos rajonuose), sekė Tarzano, Aido ir Orlovo smogikų AKG;

3) prieš I. Ignatavičiaus-Švyturio vadovaujamą Vaidilos, Purlio būrius ir pavieniui veikusius partizanus Šmociką, Milkevičių (iš

viso septyni kovotojai, kurie slapstėsi Ukmergės, Smėlių, Širvintų rajonuose) veikė smogikai Vasaris, Žvaigždė ir Globus;

4) į A. Palinausko-Klevo trijų partizanų grupę (Kėdainių, Jonavos, Ramygalos rajonuose) stengėsi įsiskverbti agentai smogikai Beržas ir Briedis;

5) K. Labanausko-Justo ir I. Kybarto-Saulio grupės (keturi partizanai, slapstėsi Kelmės rajone) ieškojo smogikai – Aras-2 ir Drąsuolis;

6) P. Bagdono-Atlanto keturių partizanų grupę (Varnių, Telšių, Užvenčio rajonuose) turėjo sunaikinti smogikai Kirvis, Liūtas, Žilvitis, Aras, Žvaigždė;

7) Žukausko 3 partizanų grupės (Jonavos rajone) ieškojo smogikai Petryla, Kazėnas;

8) sunaikinti B. Petkevičiaus-Pipiro, K. Ulecko-Vakaro, Dainavos apygardos vado V. Daunoro-Ungurio, LLKS ginkluotųjų pajėgų vado A. Ramanausko-Vanago (Prienų, Panemunės rajonuose) MVD pasiuntė agentus smogikus Petrylą ir Drąsą³⁶.

Po J. Stalino mirties saugumo organai turėjo šiek tiek pakeisti savo taikytus metodus. Matyt, todėl SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojas gen. mjr. K. Lunevas 1954 m. vasario 3 d. rašte LSSR vidaus reikalų ministrui plk. K. Liaudžiui uždraudė „apdoroti“ partizanus ryšininkus ir rėmėjus ir pripažino, kad agentai smogikai, apsimebę partizanais, „tardė sulaikytus asmenis taikydami neįstatyminius metodus“. Taip pat nurodė griežtai apriboti legendines priemones naudojant smogikus, „ypač prieš anti-sovietines grupes iš jaunimo tarpo, nes tokios priemonės vartojimas gali aktyvizuoti ginkluotojo nacionalistinio pagrindžio likučius“³⁷.

Išlikę partizanai buvo labai atsargūs. Jie tikrindavo net savo kovų bendražygius: iš ryšininkų stengdavosi sužinoti, ar norintis susitikti pažįstamas partizanas nebuvo kurį laiką dingęs, ar atsitraukia nuo jį lydinčių kovotojų, ar veikia jo ginklas. Jau susitikus smogikų būdavo prašoma likviduoti kokį nors sovietinį pareigūną. Todėl MVD labai

stengėsi užmaskuoti smogikų veiklą. Pavyzdžiui, 1954 m. vasario mėn. MVD pasiuntė agentus sunaikinti partizanų būrio. Norėdami pagrindžio dalyvius įtikinti, kad AKG veikia kaip žaliukų grupė, saugumo organai inscenizavo mūšį, kurio metu „sulaikė“ specialųjį agentą³⁸. Taip buvo stengiamasi įtikinti, kad AKG yra tikri laisvės kovotojai. Vasario–balandžio mėn. Šiaulių ir Pakruojo rajonuose AKG, kuriai vadovavo 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus operatyvinis įgaliotinis vyr. lttn. Šaninas, nukovė du ir sulaikė vieną „Vėtros“ grupės partizaną³⁹. Kartais MVD užduotis atlikdavo vienas smogikas. Antai 1954 m. balandžio 1 d. Biržų rajone smogikas Putinas nušovė „Giriečio“ būrio narį J. Tučą-Ažuolą⁴⁰. Gegužės 6 d. Rietavo rajone AKG, pasinaudojusi agente Maryte, iškviatė į susitikimą ir paėmė gyvus S. Budrecką-Algirdą bei A. Rimkų-Tarzaną. Šis, kaip savo dokumentuose rašo saugumiečiai, „vedamas į automobilį mirė“. Galima įtarti, kad A. Rimkus buvo arba sužeistas, arba nukankintas⁴¹.

Po devynių dienų smogiko Vaidilos vadovaujama AKG, operatyviai panaudojusi buvusį partizaną Rupšaitį, sunaikino „Rolando“ grupę – sulaikė J. Jakubauską-Putiną ir A. Mockų-Tautvydą⁴². Kiek vėliau (rugpjūčio 7 d.) specialieji agentai Žvaigždė ir Globus, pasinaudoję ryšininke Naugeriene (jai to nežinant), Ukmergės rajone iškviatė į susitikimą ir slapta nušovė J. Ignatavičių-Švyturį. Partizaną nušovė smogikas Žvaigždė – buvęs to krašto miškinis. Agentų veiklą KGB meistriškai užmaskavo. Karinis saugumo dalinys inscenizavo miškų šukavimą. Vėliau Naugerienei čekistai atsiuntė neva iš gretimo rajono J. Ignatavičiaus braižu parašytą laišką. Dar po kiek laiko ryšininkei kagėbistai parodė nuotrauką, kurioje J. Ignatavičius-Švyturys, kaip įvykusių kautynių auka, esą guli negyvas šalia kelių „kitame rajone“ nušautų partizanų⁴³.

1955 m. sausio mėn. dar veikė 51 partizanas (26 veikė šešiose grupėse, 8 partizanai veikė po du ir 17 – pavieniui). Iš „Kęstučio“ būrio liko 6 partizanai, iš „Justo“ –

6, iš „Patašono“ – 3, iš „Klevo“ – 3, iš „Stumbro“ – 5, iš „Vilko“ – 3 partizanai⁴⁴.

1955 m. sausio mėn., kaip nebūtinai, buvo panaikintas 2-ojo skyriaus 3-iasis poskyris, kuris iki tol vadovavo agentams smogikams⁴⁵. 1956 m. vasario mėn. KGB 4-osios valdybos 2-asis skyrius savo funkcijas ir bylas laikinai perdavė 1-ajam skyriui. 2-asis skyrius (13 asmenų) organizavo ir kontroliavo KGB rajonų aparatų veiklą naikinant likusias partizanų grupes, o 1-asis skyrius (12 asmenų) užsiėmė pavienių partizanų ir ginkluotų nelegalų paieška⁴⁶.

1955 m. sausio mėn. KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus specialiąją grupę sudarė: SG vadas Ungurys (nuo 1955 m. balandžio 30 d. – Drąsuolis), SG vado pavaduotojai Drąsuolis ir Matrosas, vyresnieji agentai smogikai Beržas, Aras V., Žilvitis, Aušra, Aleksas, Kaštonas, Aidas, Uosis, Kušys, Vasaris, Kirvis ir eiliniai agentai smogikai Bijūnas, Žvaigždė, Globus, Aras-2, Aštirus, Petryla, Orlovas⁴⁷. Agentų atlyginimas svyravo nuo 1400 iki 1800 rublių⁴⁸.

1955 m. naktį iš liepos 20-osios į 21-ąją Prienų rajone, netoli Klebiškio kaimo, agentai smogikai Vacys, Petryla per ryšininką J. Kruvelį iškviatė į susitikimą ir iš pasalų sušaudė Bronių Petkevičių-Pipirą bei Klemensą Ulecką-Vakarą. Po to KGB karinis dalinys inscenizavo kautynes ir „bėgančių partizanų“ persekiojimą⁴⁹. Saugumas jų ieškojo net nuo 1952 m., kai Pipiras (pagrindyje nuo 1944 m.) ir Vakaras (pagrindyje nuo 1951 m.) priklausė Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės „Vyčio“ tėvūnijai (veikė šiaurvakarinėje Prienų rajono dalyje, Kazlų Rūdos ir Panemunės rajonuose). 1952 m. „Vyčio“ tėvūnijai (9 partizanai) vadovavo Antanas Gudynas-Speigas, o Pipiras buvo tėvūnijos žvalgybos skyriaus viršininkas. 1952–1953 m. tėvūnija buvo sunaikinta, liko tik du kovotojai – Pipiras ir Vakaras, kurie iki pat savo žūties slapstėsi Prienų, Kazlų Rūdos, Panemunės ir Marijampolės rajonuose⁵⁰. 1952 m. B. Petkevičius ir K. Uleckas Pietų Lietuvos srities partizanų vadų mjr. S. Staniš-

kio-Lito, A. Šermukšnio-Žilvino, V. Daunoro-Ungurio buvo paskelbti partizaninio judėjimo pažeidėjais ir išbraukti iš LLKS gretų⁵¹. Galbūt tai buvo padaryta todėl, kad, saugumo duomenimis, Pipiras ir Vakaras 1949 m. vasario 10 d. Prienų rajono Pakalniškės kaime sušaudė J. Petraičio keturių asmenų šeimą⁵². Smogikas Vacys – buvęs partizanas A. Šermukšnis-Žilvinas – gerai pažinojo Pipirą ir Vakarą dar nuo 1952 m., kai ėjo Geležinio Vilko rinktinės vado pareigas⁵³. Nepaisant to, pastarieji Žilviną pusantrų metų tyrinėjo, tikrino ir nedrįso su juo susitikti. Saugumiečiai net buvo priversti kurį laiką apgyvendinti Vacį ir Petrylą bunkeryje netoli tų vietovių, kur slapstėsi pasmerktieji⁵⁴. Per susitikimą su agentais miškiniai laikė paruoštus automatus, elgėsi labai atsargiai, tačiau tai jų neišgelbėjo: nutaikęs progą, Pipirą nušovė agentas Vacys, o Vakarą – Petrylą⁵⁵.

1955 m. rugpjūčio mėn. agentai smogikai Vasaris ir Aras Varėnos rajone ieškojo ryšio su A. Ramanausku-Vanagu, tačiau buvo greitai demaskuoti⁵⁶. Tų pačių metų lapkričio 6 d. Kelmės rajone AKG paėmė gyvą Eugenijų Kybartą-Valerą. Remiantis jo parodymais, po dešimties dienų buvo sulaikytas ir Eugenijaus brolis Ignas-Saulis. Igną ir Eugenijų Kybartus KGB pasiuntė ieškoti savo brolio Vytauto Kybarto, buvusio Kęstučio apygardos vado Krizostomo Labanausko-Justo ir Edmundo Kmito-Evaldo. K. Labanauskas apygardos vadu tapo 1951 m. gegužės mėn., o 1952 m. dėl nesutarimų su vadovybe pasitraukė iš šių pareigų. 1956 m. birželio 5 d. abu broliai susitiko su K. Labanausku-Justu ir papasakojo apie saugumo bandymus juos užverbuoti. Justas liepos 13 d. nuvyko pas Kelmės rajono KGB įgaliotinį, pasidavė ir buvo užverbuotas agentu smogiku, slapyvardžiu Kalinauskas. Liepos 16 ir 26 d. Kalinauskas, veikdamas vienas, nušovė brolius Igną, Eugenijų ir Vytautą Kybartus.

Iš dvylikos 1955 m. sunaikintų partizanų keturis nužudė ir sulaukė agentūrinės-kovinės grupės⁵⁷.

1956 m. vasarą į Vytauto apygardos Juozo Streikaus-Stumbro būrio slapstymosi vietą KGB pasiuntė agentus smogikus Kietį, Žilvitį ir Nemuną. Smogikams neprireikė nužudyti šio būrio partizanų, nes tų pačių metų spalio 28 d. legalizavosi Povilas Knezys-Rudokas, A. Talutytė ir V. Streikutė, o 1958 m. tą patį padarė broliai Juozas ir Izidorius Streikai⁵⁸.

1956 m. liepos 15 d. agento Nelkos sodyboje (Rokiškio rajono Pandėlio apylinkė) pasaloje KGB paliko smogiką Aušrą. Į šią sodybą turėjo atvykti Vyčio apygardos Žaliosios rinktinės „Pilėnų“ tėvūnijos partizanai Mykolas Suveizdis-Budrys ir Edvardas Žilinskas-Vanagėlis. Atėję partizanai troboje aptiko pasislėpusį Aušrą, kuris vieną partizaną iš karto nukovė, o kitą, bandžiusį pabėgti, smogiko automato serija pasivijo netoli sodybos⁵⁹. 1954–1956 m. Ariogalos, Vilkijos, Dotnuvos, Kėdainių, iš dalies Jonavos ir Tytuvėnų rajonuose veikė „Kęstučio“ būrys (buvęs Kęstučio rajonas), vadovaujamas Jono Dziko-Žiburio-Dainiaus. Užmegzti ryšį su šiuo būriu nuo 1954 m. siekė AKG, kurią sudarė smogikai Kaštonas, Katinas, Kuisys. 1956 m. rugsėjo 1 d. šie agentai susitiko su Kęstučio rajono „Vytauto“ grupe ir paėmė gyvą vadą Vytautą Ulecką-Vytautą, nušovė Vladą Noreiką-Žvainį-Rugelį-Jūreivį ir J. Noreiką. V. Ulecką čekistai užverbavo ir su AKG pasiuntė ieškoti kitų partizanų. Netrukus V. Uleckui pavyko pabėgti. Praėjus keliems mėnesiams (gruodžio 7 d.) V. Uleckas Dotnuvos rajone buvo nukautas, prieš tai spėjęs sunkiai sužeisti operatyvinį įgaliotinį vyr. lt. Markulį. „Kęstučio“ būriui sunaikinti KGB naudojo apie 80 agentų ir dar vieną AKG, kurią sudarė smogikai Vaidila ir Aleksas. Ši grupė veikė kaip Kęstučio apygardos Vaidoto rinktinės „Rolando“ būrys⁶⁰. 1956 m. pradžioje Kėdainių, Ramygalos, Ukmergės ir Jonavos rajonuose veikė „Klevo“ būrys: vadas Antanas Palinauskas-Klevas, Vytautas Zacharas-Povas ir Vincas Kupčinskas-Ažuolas. Smogikai Beržas ir Briedis ilgai

sekė jų pėdomis, tačiau A. Palinauskas ir V. Kupčinskas gegužės 19–21 d. legalizavosi, o V. Zacharą spalio 14 d. jo paties sodyboje pagal agento pranešimą pasaloje nukovė KGB dalinys⁶¹.

1957 m. sausio mėn. dar slapstėsi 16 partizanų: keturi „Kęstučio“ būrio (Dotnuvos, Ariogalos, Vilkijos, Kėdainių rajonų sankirta) partizanai – Zenonas Lenartavičius-Audra, Jonas Dzikas-Dainius ir du nežinomi, trys „Patašono“ būrio (Akmenės, Žagarės, Joniškio rajonai) partizanai – Steponas Ertikis-Patašonas, Kostas Liuberskis-Žvainys, Julius Adomaitis-Erdvilas, trys „Stumbro“ būrio (Obelių, Rokiškio, Zarasų rajonų sankirta, Latvijos Ilūkstės, Aknystės rajonai) partizanai – Juozas Streikus-Stumbras, Izidorius Streikus-Girėnas, Vladas Žaržojus-Jazminas. Pavieniui slapstėsi šeši partizanai: Antanas Kraujelis-Siaubūnas, Edmun-

das Kmitas-Evaldas, Stasys Vaičkus, Petras Pošis-Gediminas, Pranas Končius-Adomas, Pranas Prūsaitis-Lapė⁶².

1958 m. spalio 19 d. Žagarės rajono Žeimių miške specialieji agentai Lazda ir Ramojus klastingai nužudė Julijų Adomaitį-Erdvilą, nuo 1954 m. priklausiusį „Patašono“ būriui⁶³.

Likusius laisvės kovotojus 1959 m. persekiojo 13 agentų smogikų: Lazda, Aidas, Ungurys, Aleksas, Aušra, Kaštonas, Aras, Drąsuolis, Ramojus, Katinas, Beržas, Mokytojas, Mažytis ir Matrosas⁶⁴.

Išanalizavus SG veiklą 1954–1959 m. galima nustatyti, kad tais metais agentai smogikai nužudė ir paėmė į nelaisvę apie trečdalį visų ginkluotojo pasipriešinimo dalyvių. 2 lentelėje matyti, kaip tuomet kito paskutiniųjų laisvės kovotojų ir agentų smogikų skaičiaus santykis:

2 lentelė. Partizanų ir LSSR KGB 4-osios valdybos specialiosios grupės agentų skaičiaus kitimas 1954–1959 m.

Partizanai ir specialiosios grupės agentai	Metai					
	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Nužudyti	37 ^a	6	12	5	2	2
Paimti gyvi	27	6	4	1	2	0
Legalizavęsi	16 ^b	0	10	1	4	0
Perėję į pogrindį, demaskuoti	-	2	-	-	-	-
Veikę partizanai (sausio mėn.)	122	51	41	16	16 ^c	10 ^d
Veikę specialiosios grupės agentai smogikai	35	21	18	16	15	13

Lentelė sudaryta remiantis: LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1954 m. balandžio 9 d. tarnybinis raštas SSRS KGB pirmininko pavaduotojui gen. mjr. K. Lunevui, LYA, f. 3, ap. 55, b. 1, l. 75; LSSR KGB laikinai einančio 4-osios valdybos viršininko pareigas plk. Michailovo 1955 m. gruodžio 22 d. pažyma apie LSSR KGB 4-osios valdybos 1955 m. darbo rezultatus, *ibid.*, ap. 66, b. 2, l. 272–273; LSSR vidaus reikalų ministro plk. K. Liaudžio 1954 m. sausio 16 d. raportas SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui gen. mjr. K. Lunevui, *ibid.*, ap. 54, b. 1, l. 1–4; LSSR KGB 4-osios valdybos viršininko pplk. P. Raslano 1954 m. gegužės mėn. pažyma, *ibid.*, b. 3, l. 71; 1955 m. sausio 7 d. pažyma apie ginkluotąjį nacionalistinį pogrindį (be parašo), *ibid.*, ap. 66, b. 2, l. 61; LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus vyresniojo operatyvinio įgaliotinio kpt. A. Knutovo, 2-ojo skyriaus vyresniojo operatyvinio įgaliotinio kpt. K. Sirgeto, 2-ojo skyriaus operatyvinio įgaliotinio lt. Šimkaus 1959 m. gegužės 12 d. aktas, *ibid.*, ap. 71, b. 47, l. 10; LSSR KGB pirmininko pavaduotojo plk. L. Martavičiaus 1959 m. kovo mėn. raštas SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. lt. E. Pitovranovui, *ibid.*, l. 2; LSSR KGB 4-osios valdybos viršininko pplk. J. Obukauskio 1958 m. gegužės 9 d. pažyma apie LSSR KGB 4-osios valdybos darbo rezultatus ir priešiškus išpuolius, *ibid.*, b. 48, l. 58; LSSR KGB pirmininko gen. mjr. K. Liaudžio 1957 m. vasario 4 d. tarnybinis raštas SSRS KGB apie Lietuvos SSR valstybės saugumo organų 4-osios valdybos 1956 m. darbo rezultatus, *ibid.*, ap. 68, b. 9, l. 8, 70–71; LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1955 m. kovo mėn. raštas SSRS KGB pirmininko pavaduotojui gen. mjr. K. Lunevui, *ibid.*, ap. 66, b. 4, l. 7; SSRS KGB pirmininko pavaduotojo gen. mjr. K. Lunevo 1955 m. balandžio 6 d. raštas LSSR KGB pirmininkui plk. K. Liaudžiui, *ibid.*, l. 9; LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1955 m. gegužės 11 d. tarnybinis pranešimas SSRS KGB pirmininkui gen. plk. I. Serovui, *ibid.*, l. 21; LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1957 m. vasario 4 d. tarnybinis raštas SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. lt. F. Cha-

ritonovui, *ibid.*, ap. 68, b. 9, l. 3, 8; LSSR KGB laikinai einančio 4-osios valdybos viršininko pareigas plk. Michailovo 1955 m. gruodžio 22 d. pažyma apie 4-osios valdybos 1955 m. darbo rezultatus, *ibid.*, ap. 66, b. 2, l. 269; LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo pplk. N. Dušanskio 1959 m. vasario 14 d. raštas LSSR KGB Finansų skyriaus viršininkui pplk. Pimenovui, *ibid.*, ap. 71, b. 47, l. 1; LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo pplk. N. Dušanskio 1959 m. kovo 3 d. pažyma apie LSSR KGB organų darbą ir priešiškus išpuolius 1959 m. vasario mėn., *ibid.*, b. 48, l. 38; LSSR KGB 4-osios valdybos viršininko pplk. J. Obukauskio 1958 m. gegužės 9 d. pažyma apie LSSR KGB 4-osios valdybos darbą ir priešiškus išpuolius, *ibid.*, l. 55; LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo mjr. Naro 1959 m. liepos mėn. pažyma apie LSSR KGB organų 1957–1959 m. darbo rezultatus ir priešiškus išpuolius, *ibid.*, l. 92.

^a Lentelėje pateikiamas visų KGB struktūrų nužudytų ir sulaikytų partizanų skaičius.

^b Šis skaičius neapima įvairiu laiku iš būrių pasitraukusių, su fiktyviais dokumentais gyvenusių ir vėliau legalizuotų buvusių partizanų, taip pat ginkluotų ir neginkluotų nelegalų.

^c 1960 m. pradžioje dar slapstėsi aštuoni partizanai: Pranciškus Prūsaitis-Lapė (pogrindyje nuo 1947 m., suimtas 1962 m. rugsėjo 25 d. Kėdainių rajone ir sušaudytas 1963 m. liepos 13 d.), Antanas Kraujelis-Siaubūnas (pogrindyje nuo 1950 m., žuvo 1965 m. kovo 17 d.), Pranas Končius-Adomas (pogrindyje nuo 1944 m., žuvo 1965 m. liepos 6 d.), Jonas Bartušas-Ukrainietis (pogrindyje nuo 1944 m., nukautas 1960 m. liepos 19 d. Ariogalos rajone), Zenonas Lenartavičius-Audra (žuvo 1960 m. rugpjūčio 11 d. Ariogalos rajone), Steponas Erstikis-Patašonas (pogrindyje nuo 1945 m., nuo 1958 m. apie jį nėra jokių žinių, – manoma, kad mirė nuo galvos traumos), Kostas Liuberskis-Žvainys (pogrindyje nuo 1949 m., 1958 m. dingo iš KGB akiračio, yra nepatikrintų žinių, jog mirė 1969 m. Rygos tuberkuliozinėje ligoninėje, KGB taip ir nesurastas), Edmundas Kmitas-Evaldas (pogrindyje nuo 1945 m., 1961 m. nukautas specialiųjų agentų). Partizanas Stasys Guiga-Tarzanas KGB įskaitoje neregistruotas, nes 1958 m. buvo paskelbta sąjunginė jo paieška per VRM.

^d Neatitikimai tarp KGB įskaitoje buvusių ir nužudytų, suimtų partizanų aiškintini tuo, kad patys kagėbistai vienos ataskaitose kai kuriuos įvairiu laiku iš būrių pasitraukusius ir tuos, kurie vėliau legalizavosi, partizanus įtraukdavo į likviduotų partizanų skaičių, o kitose ataskaitose jų nepažymėdavo. Taip pat neturėjo įtraukę į įskaitą visų partizanų, maišydavo nelegalus su veikiančiais laisvės kovotojais. Pasitaikydavo apskaitos netikslumų.

1954 m. SG planus rengdavo LSSR MVD (KGB) 4-osios valdybos 3-iojo skyriaus poskyrio viršininkas vyr. lt. Popovas. Juos reikėdavo suderinti su 3-iojo skyriaus viršininku vyr. lt. Staškevičiumi, 4-osios valdybos viršininku mjr. P. Raslanu, vidaus reikalų (valstybės saugumo) ministro pavaduotoju plk. J. Sinicynu. Vėliau juos turėdavo patvirtinti vidaus reikalų (valstybės saugumo) ministras plk. K. Liaudis.

1954 m. balandžio 7 d. buvo įsteigtas Valstybės saugumo komitetas (KGB), ir specialiosios grupės kuravimą iš 3-iojo skyriaus perėmė 2-asis skyrius. Su agentais smogikais 1954–1959 m. dirbo LSSR KGB pirmininko pavaduotojai plk. Martavičius, 4-osios valdybos viršininkas mjr. J. Obukauskas, 4-osios valdybos viršininko pavaduotojas (nuo 1954 m. liepos mėn. – viršininkas) pplk. N. Vukolovas, 2-ojo skyriaus viršininkas kpt. Martusevičius, jo pavaduotojai mjr. N. Čiurakovas, mjr. N. Dušanskis, pplk. Krugovcovas, 2-ojo skyriaus vyresnysis operatyvinis įgaliotinis kpt. Šabaldinas, 2-ojo skyriaus operatyviniai įgaliotiniai vyr. lt. Martinkevičius, vyr. lt. Šaninas, kpt.

A. Knutovas, lt. Marma, K. Sirgetas, lt. Adomaitis, 3-iojo skyriaus vyresnysis operatyvinis įgaliotinis vyr. lt. Tenčiurinas, 2-ojo skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko pavaduotojas kpt. Aleksandrovas, to paties poskyrio vyresnysis operatyvinis įgaliotinis lt. Šlapšinskas bei operatyviniai įgaliotiniai S. Šimkus, lt. Pupenis⁶⁵.

Informaciją apie smogikų veiklą nuolat gaudavo SSRS KGB pirmininkas I. Serovas, jo pavaduotojas gen. mjr. K. Lunevas, SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkai gen. lt. F. Charitonovas, gen. lt. E. Pitovranovas, SSRS KGB 4-osios valdybos 3-iojo skyriaus viršininkas I. Počkajus (buvęs LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojas)⁶⁶.

AGENTAI SMOGIKAI IR JŲ VADOVAI

LSSR MGB specialiųjų grupių kūrimo, organizavimo pradininku bei vienu iš pagrindinių vadovų galima laikyti mjr. Aleksejų Ivanovičių Sokolovą. Šis garsus provokatorius ir žudikas gimė 1904 m. Voronežo gubernijoje skurdžioje šeimoje. 1926 m. jis jau

dirbo Jungtinės valstybinės politinės valdybos (OGPU) Voronežo valdybos ypatingajame skyriuje. Trečiajame dešimtmetyje dalyvavo OGPU operacijose slopinant Rusijos „buožių maištus“. Tuo metu kaip vidaus specialusis agentas pasižymėjo žudydamas sukilusių valstiečių vadus bei nurodydamas baudžiamiesiems daliniams sukilėlių būrių vietas⁶⁷. 1944–1945 m. A. Sokolovas Vakarų Ukrainoje organizavo specialiąsias grupes, kovojusias su ukrainiečių partizanais. Lietuvoje A. Sokolovas 1946–1950 m. vadovavo vienai iš SG. Jo globojami agentai smogikai nužudė ir sulaikė apie 150 partizanų, atskleidė daug ryšininkų, rėmėjų, rezervistų. Mjr. A. Sokolovo veiklos intensyvumą liudija tokie faktai: 1946 m. specialiosios grupės operacijose jis dalyvavo 164 paras, 1947 m. – 256, 1948 m. – 213, 1949 m. – 246, 1950 m. – 88 paras (iš viso – 967 paras). 1954 m. kovo mėn. A. Sokolovas jau dirbo MVD Altajaus krašto valdyboje⁶⁸. Jis ne kartą MGB vadovybės buvo paskatintas piniginėmis premijomis, įvertintas kaip vienas profesionaliausių emgėbistų. LSSR MGB 2-N valdybos viršininko pavaduotojas pplk. I. Počkajus mjr. A. Sokolovo tarnybinėje charakteristikoje rašė: „Draugas A. Sokolovas protingai ir teisingai vadovauja savo aparatui ir turi autoritetą tarp darbuotojų. Reguliariai kelia savo idėjinį politinį lygį. Agentūriniame-operatyviniame darbe, kovojant su nacionalistiniu pagrindžiu ir gaujomis, kompetentingas. Einamoms pareigoms tinkamas“⁶⁹. Kolegos mjr. A. Sokolovą apibūdino kaip žmogų, diegiantį smogikams žiaurumą, kurstantį juos plėšikauti ir grobti⁷⁰. A. Sokolovo vadovaujamos SG veikla ir nusikaltimai yra aptarti šio straipsnio pirmoje dalyje „Represinių organų specialiosios grupės 1945–1949 m.“, todėl nėra reikalo kartotis. Galima tik pažymėti, kad jo sukurta kovos metodika buvo taikoma tol, kol gyvavo SG, o parengti ir išauklėti agentai smogikai vėlesniais metais rodė nepaprasto žiaurumo pavyzdį naujiems SG nariams. „Už sėkmingą specialių SSRS vyriausybės užduočių vykdymą“ A. So-

kolovas buvo apdovanotas trimis Raudonosios vėliavos, vienu Raudonosios žvaigždės ordinu ir Tėvynės karo I laipsnio ordinu (1949 m.). Mirė 1973 m. Maskvoje turėdamas papulkininkio laipsnį⁷¹.

Kitas smogikų vadovas mjr. Nikolajus Trofimovičius Čiurakovas nuo 1946 m. birželio mėn. iki 1952 m. vadovavo kelioms agentų smogikų grupėms. Jo globojamos SG suėmė ir nužudė apie 100 partizanų. N. Čiurakovas dalyvavo SG operacijose: 1946 m. – 87 paras, 1947 m. – 81, 1948 m. – 69, 1949 m. – 65, 1950 m. – 79, 1951 m. – 73, 1952 m. – 88 paras (iš viso – 542 paras)⁷².

Ne mažiau garsus SG specialistas kpt. Nikolajus Antonovičius Sokolovas (kituose dokumentuose – Antonas Nikolajevičius) 1944 m. prisidėjo prie ingušų ir čečėnų tautų trėmimo⁷³. Dažnai su kpt. N. Sokolovo pritarimu smogikai įvairiais būdais kankindavo suimtus partizanus, ryšininkus, rėmėjus, kaip nereikalingus liudininkus šaudydavo civilius gyventojus – senukus ir moteris, nepilnamečius. Kartais kpt. N. Sokolovo smogikai partizanus kankindavo net įkaitinta geležimi⁷⁴.

1951 m. žiemą ir pavasarį kpt. N. Sokolovo vadovaujami specialieji agentai J. Rudžionis ir A. Chainauskas-Šalna kankindami tardė senuką, du vyrus ir mergaitę. Šiuo įvykiu susidomėjo net LSSR KGB Kadro skyriaus Ypatingoji inspekcija, tačiau kpt. N. Sokolovas nebuvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Išsisukinėdamas nuo nemalonumų, LSSR KGB 4-osios valdybos viršininkas mjr. J. Obukauskas rašte LSSR KGB Kadro skyriaus Ypatingosios inspekcijos viršininkui Timonovui ciniškai rašė, kad „[...] negalima nustatyti senuko, dviejų vyrų ir mergaitės, kurie buvo tardyti naudojant fizinio poveikio priemones, pavardžių“⁷⁵. 1952 m. LSSR valstybės saugumo ministras gen. mjr. P. Kapralovas už septynių civilių gyventojų nužudymą 1948 m. 2-N valdybos 2-ojo skyriaus 3-iojo poskyrio viršininkui kpt. N. Sokolovui pareiškė tik... griežtą papeikimą, o jo pavaduotoją ltn. P. Rimkevičių nubaudė 20 parų areštu ir

pažemino pareigose, vyr. ltn. Staškevičių nu-baudė 20 parų⁷⁶. Šie faktai įrodo, kad LSSR MGB aukščiausia vadovybė stengėsi apsau-goti smogikų vadovus, agentus smogikus nuo atsakomybės, toleravo nekaltų civilių žmonių kankinimus, žudymą. Taigi valsty-bės saugumo ministrams, jų pavaduotojams, 2-N valdybos viršininkams bei jų pavaduo-tojams, skyrių viršininkams tenka tiesioginė atsakomybė už nusikaltimus, padarytus taikiems gyventojams.

Nuo minėtųjų asmenų mažai kuo atsili-ko SG vadovai – ltn. P. Rimkevičius ir vyr. ltn. V. Staškevičius. Ltn. P. Rimkevičiaus ra-porto LSSR valstybės saugumo ministrui iš-trauka atvirai byloja apie SG vadovų žiau-rius nusikaltimus: „Aš manau, kad reikia nuspręsti: kada, kokiais atvejais leistinos fi-zinio poveikio priemonės ir kokios apim-ties; ką ir kada reikia imti iš gaujų rėmėjų; ar galima sušaudyti nereikalingus liudinin-kus“⁷⁷. 1955 m. „už sovietinių įstatymų pa-žeidimą“ P. Rimkevičių, agentus smogikus J. Rudžionį ir A. Chainauską-Šalną karo tri-bunolas nuteisė kalėti nuo 2 iki 7 metų⁷⁸. „Sovietinių įstatymų pažeidimu“ saugumo organai vadino išsigimėlišką nusikaltimą – nepilnamečio V. Dveilio kankinimą ir nu-žudymą. Ltn. P. Rimkevičius, J. Rudžionis ir A. Chainauskas berniuką taip kankino, kad jis išprotėjo⁷⁹. A. Chainauskas 1951 m. pats nušovė J. Lukšą, bet tai, matyt, nepa-dėjo išvengti kalėjimo. Viso bausmės laiko nusikaltėliai lageryje neišbuvo – po Stalino mirties juos amnestavo. A. Chainauskui la-geryje sutriko psichika, ir vėliau jis pateko į psichiatrinę ligoninę. Šis faktas, kai smo-gikai trumpam laikui atsisėdo už grotų, yra vienintelis per visą SG gyvavimo istoriją. Ši išimtis tik patvirtina, kad agentų smogikų bei jų vadovų „sovietinis teisingumas“ ne-pasiekdavo.

SG vadovų auklėtiniai – agentai smogi-kai – panėšėjo į samdomus žudikus. Jie gau-davo nuolatinis didelius atlyginimus – 1000–1200 rublių (vidutinis tarnautojo už-darbis tebuvo 300 rb), gausias premijas po įvykdytų užduočių. Tačiau savo kovos drau-

gų žudymas buvo ir būdas išlikti, nes MGB visada galėjo nevykusius arba išsisukinėjan-čius agentus atiduoti Ypatingajam pasitari-mui. Geriau įsivaizduoti, kas buvo smogi-kas, galima iš keleto ryškesnių pavyzdžių. Antai buvęs vermachto karininkas Rudol-fas Ottingas, vėliau – Tauro apygardos par-tizanas, 1947 m. tapo agentu smogiku, sla-pyvardžiu Kirvis. Nuo 1948 m. Kirvis jau SG Nr. 1 vadas. Dalyvaudamas SG opera-cijose, jis kartu su kitais smogikais iki 1953 m. gegužės mėn. nužudė ir paėmė į nelaisvę apie 150 partizanų, iš kurių dau-giau kaip 20 nušovė arba pats sulaikė. Tas žmogus nepaprastai sugebėdavo prisitaiky-ti prie gyvenimo aplinkybių. Nuslopinus par-tizaninį pasipriešinimą, R. Ottingą LSSR MGB žvalgyba pasiuntė šnipinėti į VFR. Tačiau čekistai smarkiai apsiriko, nes jis ne-turėjo jokių tvirtų principų, nepaisė jokių moralės kriterijų. Šis ypač garsus smogikas vadovavosi viena gyvenimo taisykle: turiu išlikti gyvas ir visada rūpintis tik savo nau-da. Netrukus KGB agentas Balandis (bu-vęs smogikas Kirvis) VFR kontržvalgybai pasisakė, kas esąs. Išdavęs kovų bendražy-gius – vokiečius kareivius, lietuvius partiza-nus, rusus emgėbistus, R. Ottingas paskui ramiausiai gyveno Vokietijoje⁸⁰.

Kitas ypač pasižymėjęs specialusis agen-tas S. Šimkus-Šturmas 1948–1950 m. buvo stribas Tauragės rajone. 1950 m. liepos mėn. MGB priimtas į 2-N valdybos SG. 1952 m. spalio mėn. už „nuopelnus“ pakeltas SG va-do pavaduotoju. 1953 m. vasario mėn. tapo SG vadu. Vėliau dirbo operatyviniu įgalio-tiniu. Nuo 1950 m. iki 1953 m. gegužės 15 d. Šturmas kartu su kitais smogikais SG ope-racijose sunaikino 76 partizanus, iš kurių 25 pats nužudė ar suėmė. Už tokius „nuo-pelnus“ Lietuvos SSR MGB vadovybė Štur-mui ne kartą reiškė dėkingumą ir skyrė pi-nigines premijas⁸¹.

Gana įdomi specialiojo agento Juozo Ri-mavičiaus-Aušros gyvenimo istorija. 1946 m. nuteistas už ryšius su pogrindžiu, jis trejus metus praleido lageryje. Grįžęs į laisvę, 1949 m. Aušra trumpą laiką priklausė

Dainavos apygardos Šarūno rinktinės „Žilvičio“ būriui. Tų pačių metų pabaigoje Aušra savo iniciatyva susisiekė su MGB darbuotojais, išdavė būrio vado Žvalgo buvimo vietą, ir šis 1949 m. spalio 9 d. žuvo. Partizanai įtarė išdavystę, todėl keturi kovotojai, norėdami likviduoti agentą Aušrą, atėjo į jo sodybą. Susišaudymo metu partizanai nušovė agento žmoną ir tetą. Aušra gindamasis vieną partizaną nušovė, o kitą sunkiai sužeidė. Agento keršto, neapykantos jausmu MGB optimaliai pasinaudojo ir 1950 m. birželio mėn. įtraukė Aušrą į 2-N valdybos SG sudėtį. Tokie agentai buvo ypač žiaurūs, tikri fanatikai. 1952 m. AKG, kuriai priklausė Aušra, sunaikino Našlaičio, Beržo, Genio, Lakštingalos būrius – iš viso 19 partizanų. 1951 m. spalio mėn. Aušra pats atvedė J. Lukšą-Mykolaitį į SG parengtą pasalą⁸².

Specialusis agentas Jonas Janušaitis-Matrosas kartu su kitais smogikais nužudė 72 ir paėmė 15 gyvų partizanų. 1952 m. Matrosas tapo vienos SG vadu. Už šiuos žudymus 1950 m. Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas jį apdovanojo garbės raštu⁸³.

Tokių žudymo specialistų – agentų smogikų galima priskaičiuoti labai daug. Pagal buvusio Šiaurės rytų Lietuvos srities štabo viršininko Broniaus Kalyčio-Siaubo (specialusis agentas Ramojus) parodymus ir jam pačiam dalyvaujant SG operacijose iki 1953 m. gegužės 15 d. emgėbistai nužudė ir suėmė 35 laisvės kovotojus. Analogiškai kartu su buvusiu partizanų Juozu Bulka-Skrajūnu (specialusis agentas Bimba) AKG suėmė ir nužudė 45 partizanus, su Alfonsu Radzevičiumi-Tarzanu (specialusis agentas Alfa) – 30, Stasiu Petravičiumi-Klajūnu (specialusis agentas Mažytis) – 35, Vitu Treigiu-Karveliu (specialusis agentas Georginas) – 23, Jonu Kimštu-Žygūnu (specialusis agentas Jurginas) – 18, Kaziu Janioniu-Šnekučiu – 14 partizanų⁸⁴. Dauguma jų, deja, – buvę partizanai, susitepę rankas savo kovos draugų krauju.

Atskirai reikėtų paminėti specialųjį agentą V. Pečiūrą-Gediminą (partizaninis

slapyvardis Griežtas). MGB kontržvalgyba sugebėjo Griežtą padaryti Didžiosios Kovos apygardos vadu. Su jo pagalba represiniai organai 1946 m. sunaikino apygardos štabą, sulaikė arba nužudė apie 200 partizanų⁸⁵.

Smogikų nusikaltimus pripažino patys represinių organų vadovai. LSSR valstybės saugumo ministras P. Kapralovas 1952 m. tarnybiniame rašte SSRS MGB vadovybei rašė: „Kai kurie agentai smogikai ir operatyviniai darbuotojai, dirbantys su SG, pažeidinėjo sovietinius įstatymus, elgėsi amoraliai ir nemokšišškai: pasisavino banditų, ryšininkų ir rėmėjų turtą, taikė fizinio poveikio priemones, o kai kuriais atvejais nužudydavo ryšininkus ir banditus, kuriuos, teisingai organizavus darbą, buvo galima paimti gyvus“⁸⁶. „Fizinio poveikio priemonės“ – emgėbistų sukurtas žiaurius fizinius kankinimus maskuojantis terminas. Ministrui visai nerūpi žmonių gyvybės: tiesiog smogikai elgėsi „nemokšišškai“, kad neįstengdavo ryšininkų ir partizanų sulaikyti, o nužudydavo juos. Pats kpt. N. Sokolovas raporte LSSR valstybės saugumo ministrui P. Kapralovui nurodė smogikus Kranklį, Sakalą ir Tigrą, kurie „sistemingai pažeidinėjo sovietinius įstatymus“⁸⁷. Galima tik numanyti, kas slepiasi po tokiomis nekaltomis frazėmis.

Saugumo organai į SG verbuodavo net asmenis, kurie, MGB duomenimis, karo metu dalyvavo žydų šaudymo akcijose. Antai A. Bakus – Kęstučio apygardos Povilaičio kuopos narys. Remdamiesi jo parodymais, saugumiečiai suėmė 16 pasipriešinimo dalyvių⁸⁸. Agentas smogikas Krotas karo metais taip pat prisidėjo prie žydų žudymo⁸⁹. Būdavo agentų, kurie pasirinkdavo bendradarbiavimą su MGB skatinami asmeninių tragedijų, keršto jausmo. Pavyzdžiui, agentė smogikė Lisa, anksčiau dalyvavusi ginkluotajame pogrindyje, po kiek laiko kartu su savo sužadėtiniu ir broliu legalizavosi. Už tai, agentės Lisos teigimu, partizanai nužudė jos sužadėtinį ir brolių, o ji atėjo dirbti į MVD⁹⁰. Vieną kartą Lisa pareiškė smogikams: „Aš patenkinta padėjusi MVD [...]“.

Nors taip atkeršijau už banditų nušautą jaunikį ir suluošintą gyvenimą⁹¹.

SG kūrimosi pradžioje agentų smogikų gretose pasitaikydavo gana sąžiningų žmonių. Antai 1946 m. birželio mėn. tardytoju specialiojoje grupėje dirbo MVD Trakų rajono Onušio valsčiaus operatyvinis įgaliotinis j. ltn. Juozas Pacevičius. Operacijos metu jis smogikui Koršunui netikėtai pasakė: „Tokio darbo dirbti negaliu, nes turiu sąžinę ir noriu su žmonėmis elgtis tik žmogiškai. Nors esu partijos narys, Dievą tikiu ir tikėsiu“⁹². Arba kitas atvejis. Smogikai Liūtas, Tauras, Dobilas, Beržas 1946 m. lapkričio 11 d. operacijos metu Telšių apskrityje ryšininkams pasakė, kad jie susidūrė su MVD grupe, o ne su partizanais. Bandė pabėgti iš SG, bet buvo sulaikyti⁹³. Deja, tai buvo tik retos išimtys, kurių vėliau nebepasitaikydavo.

Ne visi partizanai, verbuojami specialiais agentais, pasirinkdavo išdavystės kelią. Yra žinoma atvejų, kai buvę partizanai ištrūkdavo iš SG. 1952 m. sausio mėn., agentui Žemaičiui panaudojus migdomuosius preparatus, MGB suėmė Kęstučio apygardos „Dubysos“ rajono vadą Petraitį-Našlaitį. 1952 m. sausio 26 d. 2-N valdybos SG su užverbuotu partizanu Našlaičiu veikė Raseinių apskrityje. Nutaikęs progą, Našlaitis sužeidė smogiką Jūrą ir pabėgo iš SG, neišdavęs nė vieno partizano⁹⁴. 1952 m. vasario 29 d. žuvo Vincas Baranauskas-Žemaitis, kuris 1951 m. rugpjūčio mėn. buvo paimtas gyvas, įtrauktas į SG, bet jam kažkaip pavyko pasprukti⁹⁵. 1952 m. spalio mėn. su agento Šturmo pagalba MGB suėmė ir užverbavo ginkluotos organizacijos „Aušrelė“ narį Jaunutį. Ilgą laiką jis klaidino čekistus, bandė pabėgti, bet jam vis nepavykdavo. 1953 m. gegužės 15 d. SG operacijos metu Jaunutis bandė bėgti, tačiau buvo specialiųjų agentų nušautas⁹⁶. 1953 m. kovo 3 d., sužeidęs 2-N valdybos smogiką Matrosą, iš SG pabėgo užverbuotas partizanas Petras Liuiza-Šernas (agentūrinis slapyvardis Petras), tačiau po trijų dienų buvo nušautas⁹⁷. 1953 m. liepos 7 d. Rietavo rajone

AKG, kuriai priklausė operatyviai naudojamasis partizanas Algirdas (Kęstučio apygardos „Šalnos“ rajono vadas S. Budreckas?), netoli Stirbiškių kaimo suorganizavo susitikimą su „Pilies“ būriu. Į sutartą vietą atėjo partizanė Emilija Vaitkutė-Ramunė ir ryšininkas Petrošius, kuriuos SG paėmė gyvus. Partizanų ir smogikų grumtynių metu Algirdas pabėgo⁹⁸. Galbūt ne visi minėtieji partizanai liko „švarūs“, tačiau apie jų išdavystes duomenų kol kas neaptikta.

Kiti specialiais agentais užverbuoti partizanai, net išdavę keletą kovos bendražygių, pabėgdavo iš SG. Pavyzdžiui, 1952 m. balandžio 20 d. SG išdavė A. Gorbutauskas-Beržas. Jo padedami emgėbistai suėmė 4 partizanus⁹⁹. 1953 m. gegužės 22 d. AKG, susidedanti iš agentų smogikų Tigro, Alfonso, Aštraus, Šimonio, jų vado Šturmo, specialiojo agento Mažyčio, užverbuoto Vyčio apygardos žvalgybos viršininko M. Janulio-Tautvydo (suimtas 1953 m. balandžio 10 d.), Troškūnų rajone, Alugėnų miške, į susitikimą iškviėtą būrio vadą Bėdą ir partizanę Sesutę. Šiuos bandant suimti, grumtynių metu Tautvydas pasitraukė nuo agentų ir pabėgo¹⁰⁰. Prieš tai jis buvo išdavęs keletą žmonių. 1953 m. rugsėjo 27 d. Troškūnų rajone stribai per susišaudymą nukovė M. Janulį¹⁰¹. Gali būti, kad šie partizanai netikėjo emgėbistų pažadais jų nebausti, jei su ja bendradarbiaus, ir visai ne be pagrindo. Kita priežastis galėjo būti ta, kad partizanai, priversti padaryti vieną išdavystę, kentėdavo moraliai ir pabėgę iš SG nusprendė slapstytis pavieniui. Visus išsiveržusius iš SG gniaužtų kovotojus saugumiečiai stengdavosi sukompromituoti prieš pagrindį. Tam tiko pabėgusiųjų pasirašyti dokumentai apie bendradarbiavimą su MGB, taip pat agentų skleidžiami gandai apie išdavystes ir kitokie subtilūs metodai. Dažnai atsitikdavo ir taip, kad partizanų karo lauko teismai, paveikti MGB sumaniai pakištų kompromituojančių duomenų, sušaudydavo nekalčius partizanus.

Būdavo miškininkų, kurie bandydavo apgauti abi kovojančias puses. 1952 m. balan-

džio 19–20 d. AKG, kurią sudarė vidaus agentas Zigmas Sadauskas-Beržas (agentūrinis slapyvardis Muzikantas), operatyviai naudojamas užverbuotas partizanas Petras Bielskis-Aras (agentūrinis slapyvardis Leonas) ir agentas smogikas Alfonsas Luža-Maskva, vykdydama MGB užduotį, atėjo į Užvenčio rajono Vaišlaukės kaimą. Čia, ryšininko P. Trilikausko-Plytniko sodyboje, įvyko AKG ir Kęstučio apygardos Birutės rinktinės „Dubysos“ rajono vado Jankausko-Audronio, Monkaus-Sidabro, Žaibo susitikimas. Aras paprašė Audronio pasikalbėti akis į akį ir jam pranešė, kad į susitikimą atėjo MGB provokatoriai. Audronis, norėdamas patikrinti, atskirai išklausinėjo Beržą. Supratęs susidariusią padėtį, Audronis priėmė sprendimą sušaudyti agentą smogiką Maskvą ir Muzikantą. Nuvesti apie kilometrą nuo sodybos MGB agentai buvo likviduoti. Muzikantą likvidavo partizanai, o Maskvą nušovė Aras¹⁰². P. Bielskis-Aras į MGB rankas pateko tų pačių metų vasario mėn. Pagal jo parodymus operatyvinės-čekistinės grupės suėmė ir nužudė šešis Prisikėlimo apygardos Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanus. Norėdamas nuslėpti šį faktą, Aras tikriausiai Audronį įtikino, kad dėl partizanų žūties kaltas Beržas. Pagal saugumo dokumentus Beržas, nors ir buvo vidaus agentas, MGB organams teikdavo tik nereikšmingą informaciją, ją slėpdavo. Sukompromituoti Beržą pavyko, todėl Aras jau manė išsisukęs nuo partizanų įtarimų. MGB vadovai visai stengėsi sunaikinti bėglį Arą. Tai jiems galų gale pavyko. Partizanai, matyt, gavę MGB pakištą informaciją, sušaudė P. Bielskį-Arą¹⁰³.

Kai kuriuos agentus smogikus (buvusius partizanus) MGB vėliau suėmė ir sušaudė. Taip atsitiko smogikams Jonui Beliūnui-Variagai, Nemunui, Zigmui, Klajokliui ir Juozui Jankauskui-Demonui. Tai čekistai darė todėl, kad vieni būdavo likvidavę per daug sovietinių pareigūnų, o kiti dirbo ne visai nuoširdžiai. Darbščių agentų LSSR MGB vadovybė pasigailėdavo ir teikdavo prašymus SSRS Aukščiausiosios Tarybos prezidiumui sušvelninti arba panaikinti bausmę.

Prašymus dažniausiai patenkindavo. Kaip pavyzdį galima paminėti atleistą nuo bausmės S. Sakalauską, nužudžiusį tris partizanus¹⁰⁴. Iš viso trumpiau ar ilgiau SG agentais yra buvę apie 250 žmonių.

Kalbant apie agentus smogikus iškyla sunkus klausimas: kodėl partizanai 1950–1953 m. gana dažnai tapdavo savo kovos draugų išdavikais? Bandant į tai atsakyti, reikėtų turėti galvoje tokias aplinkybes:

1) Vakarų demokratinių valstybių ir Sovietų Sąjungos galimo karo perspektyva daugeliui pasipriešinimo dalyvių 1950–1953 m. jau nebeatrodė reali, buvo nusivilta didžiųjų valstybių politika;

2) masiniai 1945–1952 m. trėmimai (ištremta apie 118 000 žmonių), įkalinimai (į lagerius išsiųsta apie 142 000 žmonių) daugelį žmonių įbaugino, pakirto socialinę ginkluotojo pasipriešinimo bazę;

3) ginkluotoji rezistencija patyrė didžiulių nuostolių: 1951 m. antroje pusėje visoje Lietuvoje veikė apie 900 partizanų, 1952 m. pradžioje – 780, 1953 m. pradžioje – tik 336 partizanai (galima palyginti, kad 1946 m. pradžioje ginkluotas pagrindis jungė apie 4000 kovotojų)¹⁰⁵;

4) daugelis idėjinių, palaikiusių pasipriešinimo dvasią, partizanų vadų žuvo.

Laisvės kovotojai pateko į ypač sunkią, kritišką padėtį. Bunkeriuose tvyrojo neviltis, slogi nuotaika, nuojauta, kad artėja atomazga – žūtis. Nebuvo iš kur laukti išsigelbėjimo. Artimieji, šeimos nariai kankinosi lageriuose ir tremtyje. Aplinkui gyvenimas vis labiau sovietėjo, susirasti naujų rėmėjų pasidarė nepaprastai sunku. Dar 1949 m. viduryje Vakarų (Jūros) srities vadas V. Ivanauskas-Gintautas laiške LLKS Prezidiumo tarybos pirmininkui J. Žemaičiui-Vytautui rašė: „Penki okupacijos metai skaudžiai palietė visus gyventojus tiek moraliai, tiek materialiai, kad kai kurie silpnesnės dvasios tautiečiai pradėjo abejoti greito karo galimumu. Tuo vadovaudamiesi nustojo remti P [partizanus – M.P.] ir laikosi pasyviai, o kai kurie nuėjo išgamų keliu. Yra faktų, kad 3–4 metus nuoširdžiai P rėmę tautiečiai šiandien pa-

sidarė šnipais ar bent priešui palankiais. Pilnu tempu vykdoma kolektyvizacija taip pat gyventojus paveikia labai neigiamai. Nepaprastai paveikia gyventojus gyvų paimtų P išdavimai. Gyventojai pradeda partizanais nepasitikėti. Taip pat gyventojus atbaido ir kai kurių P blogi elgesiai¹⁰⁶. Nuolatinė įtampa, netikrumas, agentų pasalų saugojimasis daugeliui laisvės kovotojų žalojo psichiką. Dar sunkesnė situacija susidarydavo, kai žmogus pakliūdavo į emgėbistų nagus. Daugelis faktų rodo, kad fiziniai, psichologiniai kankinimai, kartu žadant laisvę ir laimingą gyvenimą, dažnai duodavo rezultatų. Viena yra mirtis, visai kita – iškęsti kankinimus. Patyčios, alkis, troškulys, karcerio šaltis, ištisas paras draudimas miegoti, žiaurus mušimas, sulaikytojo šantažas šeimos narių represijomis, tariamos jau padarytos išdavystės (po kurių kelio atgal į mišką nesą) – visa tai galų gale palauždavo ne tik paprastus partizanus, bet ir idealistus vadus. Didelę reikšmę verbuojant specialiuoju agentu turėjo subtilus ideologinis apdorojimas, kai saugumo „smegenų plovimo“ specialistai suimtajam aiškindavo, kad savo kovos draugų paveiktas jis nuėjęs klaidingu keliu, nematęs, koks iš tiesų „šviesus“ yra sovietinis gyvenimas. MGB vadovai, net ministrai partizaną įtikinėdavo, kad jų kova esanti beprasmiška, kalbėdavo, kad kiti, supratę savo paklydimus, seniai puikiai gyvena, tereikia padėti valstybės saugumo organams likviduoti likusius „sužvėrėjusius banditus“ ir ramus geras gyvenimas garantuotas. Ypač sugniuždytas turėdavo jaustis sulaikytas kovotojas, kai jį verbuodavo agentais smogikais tapę pažįstami partizanų vadai¹⁰⁷. Deja, realybė tokia: patekę į nelaisvę partizanai sunkiai galėjo atsispirti savisaugos instinktui, pasipriešinti įtaigiam individualiam psichologiniam apdorojimui. Atsispirdavo tik nepaprastai stiprūs žmonės. Matyt, nepakeliamomis sąlygomis dvasiškai nualintas, nebekontroliuojantis savo minčių ir kalbos žmogus būdavo priverčiamas galvoti tik apie savo kančių pabaigą.

Tik mažuma miškinų tapdavo išdavikais emgėbistams net nepavartojus prievartos. Klystume, jeigu manytume, kad visi slapta suimti partizanai tapdavo išdavikais. Povilas Pečiulaitis, Viktoras Šniuolis, Viktoras Sabaliauskas ir daugelis kitų laisvės kovotojų netapo smogikais, nors represiniai organai visokiais būdais stengėsi tai padaryti.

1953 m. per keturis su puse mėnesio LSSR MGB paėmė gyvus 72 partizanus. Iš jų tik 18 užverbavo agentais smogikais, 23 naudojo operatyviniais tikslais, o kitus 31 suėmė. Kaip matome, beveik pusės suimtų partizanų MGB nesugebėjo palaužti arba tam nebuvo reikalo (pogrindis galėjo sužinoti apie mažos kovotojų dalies sulaikymą).

IŠVADOS

MVD–MGB specialiosios grupės Lietuvoje buvo sukurtos kovai su partizaniniu sąjūdžiu. Jos vykdė pačias sunkiausias saugumiečių užduotis. Lietuvos rezistencijos dalyvių ir taikių gyventojų mirtys, kankinimai, sugriauti gyvenimai, suluošinta fizinė ir dvasinė sveikata, nepaprastos moralinės kančios, siaubingi išgyvenimai – tokie buvo smogikų veiklos padariniai.

„Aštriausias“ čekistų ginklas – agentūrinės-kovinės grupės – 1950–1953 m. likvidavo paskutinius sričių, apygardų ir rinktinių štabus. Tai nulėmė Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio, kaip centralizuotos organizacijos, sunaikinimą. Legendiniai apygardų štabai padėjo represiniams organams galutinai palaužti organizuotą pasipriešinimą. 1952–1953 m. kovoje su partizanais MGB kariniai daliniai, sribai dalyvavo neaktyviai, o agentūrinė veikla, specialiųjų grupių operacijos pasidarė pagrindine čekistų veiklos ašimi. Agentūrines-kovines grupes 1950–1953 m. MGB naudojo ypač aktyviai ir efektyviai (jei ne specialiųjų agentų veikla, partizaninė kova galėjo tęstis dar bent porą metų). Jų padedama MGB minėtu laikotarpiu suėmė, nužudė 10–70 proc. visų suimtų ir nužudytų parti-

zanų, o tai padarė didelių nuostolių ginkluotajai rezistencijai.

Apibendrinus tyrimo medžiagą galima nustatyti, kad iš viso 1945–1959 m. specialiosios ir agentūrinės-kovinės grupės nužudė apie 500 ir paėmė į nelaisvę apie 220 partizanų. Agentai smogikai klasta ištardė apie 700 pasipriešinimo dalyvių. Tai valstybės saugumo organams leido atskleisti ir suimti apie 4900 rėmėjų, ryšininkų ir rezervistų. Remiantis dokumentine medžiaga taip pat galima suskaičiuoti, kad specialiosios grupės nužudė apie 60 ryšininkų, rėmėjų ir civilių gyventojų. Tai – tik žinomi faktai, o iš tikro neginkluotų gyventojų galėjo žūti kelis kartus daugiau. Daugumą šių aukų MGB priskirdavo prie nukautų „banditų“.

Galima tvirtai teigti, kad agentų smogikų grupės:

- 1) kankindavo (fiziškai, psichiškai) pasipriešinimo dalyvius, nepriklausančius rezistencijai žmones (moteris, senelius, vaikus);
- 2) žudydavo taikius gyventojus, partizanų rezervistus, ryšininkus, rėmėjus;
- 3) plėsdavo civilių gyventojų ir pasipriešinimo dalyvių turtą.

Smogikams ir jų vadovams praktiškai negaliojo jokie įstatymai. Atsakomybė už SG vykdytą genocidą ir kriminalinius nusikaltimus Lietuvos piliečiams taip pat tenka aukščiausiai Lietuvos SSR ir Sovietų Sąjungos MVD–MGB vadovybei, inicijavusiai teroristinių specialiųjų grupių kūrimą ir jas kontroliavusiai.

1 priedas

1952 m. agentūrinių-kovinių grupių (AKG)paimtų gyvų ir nužudytų partizanų sąrašas (neišsamūs duomenys)*

Data	Vieta	AKG pavaldumas; operacijoje dalyvavę agentai smogikai	Operatyviai panaudoti suimti partizanai, spec. agentai	Partizanų priklausomybė (apygarda, rinktinė, rajonas, tėvūnija, būrys)	Paimti gyvi partizanai	Nužudyti partizanai
1	2	3	4	5	6	7

SAUSIS

4 d.	Vilkaviškio rajonas, Sausininkų kaimas	MGB Kybartų rajono skyrius; Kovas, Ira, Pilietis		Tauro apygarda, Vytauto rinktinė, „Kęstučio“ tėvūnija	Būrio vadas Albinas Bieliūnas-Kabelis	Albinas Novikas-Skirkaila
10 d.	Kybartų rajonas	MGB 2-N valdyba	Albinas Bieliūnas-Kabelis, vėliau – spec. agentas Variagas	Tauro apygarda, Vytauto rinktinė, „Kęstučio“ tėvūnija		Būrio vadas Drugys, Bronius Bobinas-Patrimpas, Jonas Misiukevičius-Arūnas, Benis Verpetas, Gintautas Novickas-Dudutis, vėliau bandytas užverbuoti, tačiau išdavė MGB ir perėjo į partizanų būrį

* Prieduose nėra visų faktų, kurie paminėti tekste.

1	2	3	4	5	6	7
21 d.	Vilkaviškio rajonas	MGB 2-N valdyba	A. Bieliūnas-Kabelis	Tauro apygarda, Vytauto rinktinės štabas		5 nužudyti, tarp jų – rinktinės vadas Antanas Grikiėtis-Slapukas, jo pavaduotojas Juozas Kmieliauskas-Aitvaras-Napoleonas
	Užvenčio rajonas, Užpelkio miškas	MGB Šiaulių srities valdyba; Maskva, Šukis, Karvelis, Vilkas		Prisikėlimo apygarda, „Griunvaldo“ būrys		Kazys Vyšniauskas, Jonas Leonavičius
VASARIS						
24 d.				Žemaičių apygarda, „Dubysos“ rajonas, „Bijūno“ būrys	Petras Bielskis-Aras	
27 d.	Molėtų rajonas	MGB 2-N valdyba; Alfa, Ramojus		Vytauto apygarda, „Šarkio“ būrys	Vytautas Petronis-Klajūnas-Šarkis	3 nežinomi
KOVAS						
5 d.	Molėtų rajonas	MGB 2-N valdyba	Vytautas Petronis-Klajūnas, vėliau – spec. agentas Kairys	Vytauto apygarda, „Šarkio“ būrys	Jonas Barčys-Viesulas	Boleslovas Šukis-Bijūnas, Juozas Petrėnas-Diemedis
9 d.	Druskininkų rajonas	MGB 2-N valdyba	Vitas Treigys-Karvelis, vėliau – spec. agentas Georginas	Dainavos apygarda, Kazimieraičio rinktinė	Būrio vadas Alfonsas Gorbatauskas-Beržas	
13 d.	Druskininkų rajonas		Alfonsas Gorbatauskas-Beržas	Dainavos apygarda, Kazimieraičio rinktinė	Jonas Maskėla-Ažuolynas, Afonsas Gaidys-Jovaras	
	Užvenčio rajonas, Kalniškio kaimas		Petras Bielskis-Aras, agentūrinis slapyvardis Leonas	Prisikėlimo apygarda, Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinė, „Bijūno“ būrys	Ignas Šimulis-Puškinas	Būrio vadas Domas Mikučiauskas-Liandriukas-Paukštis
27 d.	Šiaulių rajonas, Šeduvos valsčius			Prisikėlimo apygarda, „Mingėlos“ būrys	Petras Bartkus-Darius	

1	2	3	4	5	6	7
BALANDIS						
2 d.	Molėtų rajonas	MGB 2-N valdyba; Alfa	V. Petronis-Klajūnas	Vytauto apygarda	Bronius Kemeklis-Kerštas	
17 d.	Šiaulių rajonas, Gulbinų miškas	MGB Šiaulių srities valdyba; Maskva, Šukis	P. Bielskis-Aras	Prisikėlimo apygarda, Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinė	Ignas Sabulis-Oficierius	
19 d.	Druskininkų rajonas, Lenicų kaimas		A..Gorbatauskas-Beržas, V. Treigys-Karvelis (per operaciją Beržas pabėgo iš SG)	Dainavos apygarda, Kazimieraičio rinktinė, „Beržo“ būrys	Būrio vadas Jonas Kisielius-Grūdas, Antanas Maskėla-Naikintuvas	
25 d.	Druskininkų rajonas		Antanas Maskėla-Naikintuvas	Dainavos apygarda, Kazimieraičio rinktinė, „Beržo“ būrys		Aliašas Akstinas-Rytas, Stasys Narkauskas-Vaidilutis, Jona Galčienė-Jovaras
28 d.	Molėtų rajonas	MGB 2-N valdyba; Ramojus		Vyčio apygarda, „Didžiosios kovos“ būrys	Buvęs DK rinktinės štabo visuomeninės dalies viršininkas Povilas Puodžiūnas-Žėruolis	Stasys Rokas-Beržas, Stasys Rinkūnas-Jazminas
GEGUŽĖ						
14 d.		MGB 2-N valdyba; Matrosas, Aušra, Alfonsas	Šernas ir Krantas			Leonas Čaplikas-Perkūnas, Šarūnas, Gediminas
17 d.	Varėnos rajonas	MGB Vilniaus srities valdyba	Juozas Drazdauskas-Putinas, V. Treigys-Karvelis	Dainavos apygarda, Kazimieraičio rinktinė, „DLK Vytauto“ tėvūnija	Tėvūnijos vadas Petras Vaitkus-Genys	Perkūnas
20 d.	Varėnos rajonas	MGB Vilniaus srities valdyba	Petras Vaitkus-Genys	Dainavos apygarda, Kazimieraičio rinktinė		Kairys, Banginis, Mėnulis, Balandis
21 d.	Kalvarijų rajonas	Variagas		Tauro apygarda, Vytauto rinktinė		Algis Rutkauskas-Miškinis, Juozas Sasnauskas-Kolumbas, Petras Burnelis-Senis, Petras Juknelis-Deimantas

1	2	3	4	5	6	7
	Varnių rajonas	MGB 2-N valdyba		Žemaičių apygarda	Apygardos štabo narys Petras Monkus-Sidabras	
31 d.	Smėlių rajonas		Povilas Puodžiūnas-Žėruolis, vėliau – spec. agentas Mokytojas	Vyčio apygarda, „Erelio“ būrys	Juozas Navalinskas-Beržas, Povilas Zagreckas-Ažuolas	
BIRŽELIS						
17 d.	Druskininkų rajonas		P. Vaitkus-Genys	Dainavos apygarda, Kazimieraičio rinktinė, „Perkūno“ būrys		Juozas Stankevičius-Alfa, Jonas Kriaunelis
18 d.		MGB 2-N valdyba; Bimba, Mažytis		Vytauto apygarda, Tigro rinktinė	Rinktinės štabo žvalgybos viršininkas Kazys Bukauskas-Seklys	Būrio vadas Vytautas Galatiltis-Mikasiukas, Zenonas Cicėnas-Makulis
19 d.	Molėtų rajonas		P. Puodžiūnas-Žėruolis	Vyčio apygarda, „Titnago“ būrys	Kazys Baciškas-Kostas	
25 d.		Variagas		Tauro apygarda, Vytauto rinktinė		Rinktinės štabo narys Pijus Degutis-Kęstutis
LIEPA						
3 d.	Smėlių rajonas	Mokytojas		Vyčio apygarda, „Skirmanto“ būrys		Stasys Novikas-Tigras, Gylys
8 d.	Ignalinos rajonas	MGB 2-N valdyba; Bimba, Mažytis	Kazys Bukauskas-Seklys, vėliau – spec. agentas Gudas	Vytauto apygarda, Tigro rinktinė, „Šilo“ būrys	Jonas Ožkinis-Desnaitis	
12 d.	Klaipėdos rajonas			Kęstučio apygarda (?), „Šakinio“ būrys	Adelė Šakinytė	
18 d.	Ignalinos rajonas		K. Bukauskas-Seklys	Vytauto apygarda		Būrio vadas Julianas Kliukas-Dagilis, Leonas Šinkūnas-Kipšas, Francišekas Pudnis-Indėnas, Papartis

1	2	3	4	5	6	7
22 d.			Būrio vadas Albertas Stoškus- Staškevičius - Ulonas- Dainotas	Prisikėlimo apygarda, Povilo Lukšio rinktinė		Kazys Šniukšta-Aras, Alius Šniukšta- Sakalas, Ožkauskas- Lakštutis
			SPALIS			
15 d.			Vailionis		Antanas Matuliauskas- Adaska	Būrio vadas Povilas Gudas- Eskimas, Algirdas Kaminskas- Vėjas, Mykolas Namejūnas- Rimantas, Vilis Bugailiškis- Drąsutis, Janina Valevičiūtė- Astra, Bronė Karvelytė, Janina Gečiūnaitė
17 d.	Anykščių rajonas	MGB 2-N valdyba; Ramojus, Alfa, Šturmas		Vytauto apygarda, Vaižganto rinktinė	Rinktinės vadas Vaclovas Čepukonis- Tigras	Būrio vadas Antanas Burokas- Mokytojas, Juozas Baltakis- Beržas, Juozas Banys-Šūvis, Anelė Karvelytė- Vaiva, Vladė Kavaliūnienė- Karvelytė- Eglė
18 d.			Vaclovas Čepukonis- Tigras, vėliau – spec. agentas Kietis		1 nežinomas	6 nežinomi
27 d.	Jonavos rajonas	MGB 2-N valdyba; Mokytojas	Audra	Vyčio apygarda, „Kranto“ būrys		Būrio vadas Anicetas Juknis- Krantas, Henri- kas Savickas- Skrajūnas, Pra- nas Kėtvirtas, Vytautas Gečiauskas- Spyglys, Domi- nykas Čekaus- kas, Jonas Bagdonas

1	2	3	4	5	6	7
LAPKRITIS						
4 d.	Panemunės rajonas	MGB 2-N valdyba	Juozas Jankauskas-Demonas	Tauro apygarda, Žalgirio rinktinė, „Dariaus ir Girėno“ tėvūnija	Tėvūnijos vadas Povilas Pečiulaitis-Lakštingala	Kazys Ruseckas-Doleris, Leonas Lukaševičius-Vytautas
21 d.	Dusetų rajonas	MGB 2-N valdyba; Ramojus, Mažytis	V. Čepukonis-Tigras	Vytauto apygarda, Vaižganto rinktinė	Būrio vadas Bolis Žukauskas-Žaibas	
22 d.		MGB 2-N valdyba; Šturmas, Aleksas, Alfa, Mokytojas	Beržas			Būrio vadas Alfonsas Gudonis-Erelis, Leopoldas Borisevičius-Riešutas
GRUODIS						
12 d.		Aras, Garsas		Dainavos apygarda, Dzūkų rinktinė, „Kęstučio“ tėvūnija, „Aido“ būrys		Būrio vadas Vytautas Stanaitis-Aidas, būrio vadas Petras Kupčinskas-Tyla, Leonas Kazlauskas-Bijūnas, Juozas Vitkauskas
24 d.	Kupiškio rajonas, Čivonių kaimas	MGB 2-N valdyba; Ramojus, Mažytis, Alfa	Tigras	Vyčio apygarda, Vaižganto rinktinė, „Vilties“ tėvūnija	Kostas Kregždė-Sausis-Hitleris, Bronius Šimkūnas-Uošvis-Laimutis	Albinas Vagulis-Sakalas, Vladas Žibeika-Dagilis
29 d.	Panevėžio rajonas, Aleksandravo kaimas		Žalgiris			Vytautas Survila-Žaibas-Drūtas, Antanas Mickūnas-Liepa

Lentelė sudaryta remiantis: LSSR MGB 1952 m. operatyvinės suvestinės Nr. 4, 9, 10, 20, 56, 63, 67, 71, 82, 89, 101, 112, 125, 128, 132, 135, 139, 153, 154, 155, 160, 165, 170, 172, 176, 227, 228, 233, 238, 249, 250, 262, 269, 274, LYA, f. 3, ap. 56, b. 32, t. 1, l. 6, 20, 22–23, 43–45, 126–127, 138, 146, 151–152, 174–175, 189–192, 218, 220–222, 239–241, 266–268, 275–277, 286–288, 293–295; t. 2, l. 4–6, 30, 33–38, 47–48, 57–59, 69, 73–74, 80–81, 112–116, 125–127, 136, 157–160, 182–184, 194–196, 205–206; LSSR MGB Šiaulių srities valdybos viršininko pavaduotojo plk. Pachomyčevo 1952 m. vasario 5 d. tarnybinis raštas LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui I. Počkajui, ibid., f. 16, ap. 210, b. 12, l. 6–12; LSSR MGB Šiaulių srities valdybos viršininko pavaduotojo plk. Pachomyčevo 1952 m. balandžio 4 d. tarnybinis raštas LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui I. Počkajui, ibid., l. 25–40; MGB Vilniaus srities viršininko pplk. M. Jakovlevo 1952 m.

birželio 3 d. tarnybinis raštas apie SSRS MGB nurodymų kovojant su nacionalistiniu pogrindžiu ir ginkluotomis gaujomis, veikiančiomis Vilniaus srities teritorijoje, vykdymą 1951 m. sausio 1–1952 m. birželio 1 d., ibid., f. 16, ap. 16, b. 5, l. 90–111; L. Abarius, „Lietuvos partizanų Šiaurės-rytų srities 3-ioji Vytauto apygarda (1945–1952 m.)“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1996, Nr. 16, p. 97–107; N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996, p. 213, 306, 309.

2 priedas

1953 m. agentūrinių-kovinių grupių (AKG) paimtų gyvų ir nužudytų partizanų sąrašas (neišsamūs duomenys)

Data	Vieta	AKG pavaldumas; operacijoje dalyvavę agentai smogikai	Operatyviai panaudoti suimti partizanai, spec. agentai	Partizanų priklausomybė (apygarda, rinktinė, rajonas, tėvūnija, būrys)	Paimti gyvi partizanai	Nužudyti partizanai
1	2	3	4	5	6	7

SAUSIS

30 d.	Troškūnų rajonas, Tvaskų kaimas	MGB 2-N valdyba; SG Nr.2 nariai Šturmas, Tigras, Jūra	Kostas Kregždė-Sausis, Laimutis, vėliau – spec. agentas Šimonis	Vyčio apygarda, Gedimino rinktinė, „Aušros“ tėvūnija	Apygardos štabo narys Kazys Riauba-Rimgaudas-Kazokas	Juozas Vėžys-Eimutis
31 d.	Smėlių rajonas	MGB 2-N valdyba; SG Nr. 1 nariai Aleksas, Vasaris	Mokytojas, J. Navalinskas-Beržas, vėliau – spec. agentas Žemaitis	Vyčio apygarda, „Daugirdo“ būrys		Bronius Šinkūnas-Daugirdas, Julius Katinas-Jurginas, Vytautas Katinas

VASARIS

14 d.	Panevėžio rajonas	MGB 2-N valdyba	K. Riauba-Kazokas	Vyčio apygarda, „Sakalo“ būrys	Būrio vadas Juozas Linkevičius-Sakalas	Stasys Šidlauskas-Savanoris, Vaclovas Belys-Dragūnas
16 d.	Panevėžio rajonas	MGB 2-N valdyba; Žilvitis	K. Riauba-Kazokas	Vyčio apygarda, Gedimino rinktinė, „Trimito“ tėvūnija	Būrio vadas Kazys Janonis-Vytenis-Šnekutis-Piekis, Povilas Miliūnas-Plienai	
24 d.	Panevėžio rajonas	MGB 2-N valdyba; Alfa, Mažytis, Šturmas	Kazys Janionis-Šnekutis		Aleksas Vaitelis-Rimtutis	
26 d.	Simno rajonas	MGB Kauno srities valdyba				Stasys Jasilevičius

1	2	3	4	5	6	7
28 d.	Utenos rajonas	MGB 2-N valdyba; Ramojus, Tigras, Vasaris, Aras			Antanas Kazakevičius-Narsutis-Viesulas	Alfonsas Svilas-Streikus-Jazminas
	Panevėžio rajonas, Žučių (?) kaimas	MGB 2-N valdyba; Alfa, Mažytis, 4 smogikai	K. Janionis-Šnekutis	Vyčio apygarda, „Plieno“ būrys	Grigaliūnas Štarolis-Plienas-Kariškis	Česlovas Sologubas-Konkurentas-Faiforas, Vytautas Trasimavičius-Anūkas-Medelis
KOVAS						
3 d.	Kybartų rajonas	MGB Kauno srities valdyba; Petryla, Šviesa, Kazėnas				Vytautas Aleksa
9 d.	Dusetų rajonas, Drusėnų kaimas	MGB 2-N valdyba		„Audros“ būrys	Romualdas Navickas-Jaunutis, Boleslovas Sirutis-Granitas	
11 d.	Kupiškio rajonas	MGB 2-N valdyba; Ramojus, Alfa ir 3 nežinomi smogikai	K. Kregždė-Sausis, Laimutis	Vyčio apygarda, Žaliosios rinktinė	Būrio vadas Tautvilas Vaitiekūnas-Zubris, Vytautas Vagulis-Dagilis	
14 d.	Radviliškio rajonas	MGB 2-N valdyba; Vasaris, Beržas, Tarzanas	L. Juška-Kariūnas, agentūrinis slapyvardis Drąsuolis	Prisikėlimo apygarda, Povilo Lukšio rinktinė	Rinktinės vadas Viktoras Šniuolis-Girėnas-Vytvytis, Juozas Valantinas-Titulis-Granitas	
28 d.	Kupiškio rajonas	MGB 2-N valdyba; Ramojus, Šturmas, Jūra, Aleksas	Zubris, Laimutis	Vyčio apygarda, Žaliosios rinktinė, „Gedimino“ būrys	Tėvūnijos vadas Vytautas Pakaušis-Audris-Genys	
31 d.	Šilalės rajonas	MGB 2-N valdyba; Šturmas	Eitutis, Jaunutis	Kęstučio apygarda, „Šalnos“ rajonas	Rajono vadas Simonas Budreckas-Algirdas	Jokūbas Varanius-Dragūnas

1	2	3	4	5	6	7
BALANDIS						
8 d.	Dusetų rajonas, Linkučių kaimas	Aras, Valis, Putinas, Gegutė	Granitas		Motiejus Puškonis- Donkichotas	
10 d.	Panevėžio rajonas, Ustronio kaimas		Kazokas	Vyčio apygarda	Apygardos štabo žvalgybos viršininkas Mykolas Janulis- Tautvydas- Daumantas- Stumbras	
14 d.				Kęstučio apygarda, Vaidoto rinktinė	Rinktinės štabo narys Pranas Narbutas- Rolandas	
18 d.	Ramygalos rajonas	MVD 1-oji valdyba	Grigalius Štarolis-Plienai (per susišaudymą žuvo), K. Janionis- Šnekutis	Vyčio apygarda, Gedimino rinktinė		Rinktinės vadas Edvardas Daučiūnas- Rimantas, būrio vadas Henrikas Markauskas- Mėnesėlis, Petras Markauskas- Klevas, Stasys Lukšys-Kiškis
19 d.	Švenčionių rajonas, Godutiškio (?) miškas	MVD 1-oji valdyba; Putinas, Aidas	K. Bukauskas- Seklys	Vytauto apygarda, Tigro rinktinė		Būrio vadas Vaclovas Vaitiekūnas- Barzdėnas, Zenonas Puzonas- Tarzanai
GEGUŽĖ						
6 d.		3 smogikai	Tautvilas Vaitiekūnas- Zubrys	Vyčio apygarda, Žaliosios rinktinė, „Eimučio“ būrys	Paskutinis būrio partizanas Rekašius- Puikutis	
9 d.	Kavarsko ir Ramygalos rajonų riba, Lantų miškas		M. Janulis- Tautvydas, K. Janionis- Šnekutis	Vyčio apygarda	Tėvūnijos vadas Albinas Burbulis- Žilvinas, Henrikas Ivanauskas- Papartis	

1	2	3	4	5	6	7
22 d.	Troškūnų rajonas	6 smogikai			J. Kadžionis-Bėda, M. Gedžiūnaitė-Sesutė	
24 d.	Jurbarko rajonas	MVD 1-oji valdyba; Kazėnas, Aras, Drąsus	P. Narbutas-Rolandas, vėliau – spec. agentas Vaidila	Kęstučio apygarda, Vaidoto rinktinė, „Mindaugo“ būrys	Būrio vadas Juozas Palubeckas-Simas	

BIRŽELIS

14 d.	Ramygalos rajonas, Praperžės kaimas	Nemunas				Būrio vadas Rapolas Garuckas-Sanitaras, Petras Kraujelis-Čičinskas
	Ramygalos rajonas	MVD 1-oji valdyba; Matrosas, Šturmas, Putinas, Aidas	A. Burbulis-Žilvinas		Vladas Dargužis-Žvirblis	Marijonas Smetona-Komendantas
19 d.	Tytuvėnų rajonas	3 smogikai		Kęstučio apygarda		Apygardos vadas Povilas Morkūnas-Rimantas, Stasys Zinkevičius-Algimantas
29 d.	Pasvalio rajonas	MVD 1-oji valdyba; Ramojus, Alfa, Aštrus, Tigras	V. Pakaušis-Audris	Vyčio apygarda, Žaliosios rinktinė		Rinktinių štabo visuomeninės dalies viršininkas Julius Novakas-Tilvikas, būrio vadas Alfonsas Virbickas-Daugis

LIEPA

1 d.	Kavarsko rajonas	Globus				Pranas Jurkėnas-Eimutis
8 d.	Radviliškio rajonas	Šukis		„Vėtros“ būrys		Kazys Sidoras-Komaras
12 d.	Panevėžio rajonas, Aščegalių kaimas	MVD 4-oji valdyba; Ramojus, Alfa, Aštrus, Tigras	V. Pakaušis-Audris	Vyčio apygarda, „Vanago“ būrys	Lionginas Šukys-Meškėnas, Edvardas Bačalis-Gebelsas	

1	2	3	4	5	6	7
14 d.	Biržų rajonas	4 smogikai	K. Kregždė-Sausis, V. Vagulis-Dagilis	Vyčio apygarda, Žaliosios rinktinė, „Pilėnų“ tėvūnija		Tėvūnijos štabo visuomeninės dalies viršininkas Alfonsas Valenta-Milžinas
15 d.	Rokiškio rajonas, Kurkliečių kaimas	3 smogikai	V. Čepukonis-Tigras		Petras Vizbaras-Vapsva	
23 d.	Prienų rajonas, Skersabalių miškas	MVD Prienų apskrities skyrius; Panaktinis, Tikutis, Teisutis		Tauro apygarda, Geležinio Vilko rinktinė, „Dešinio“ tėvūnija	Antanas Šukevičius	
26 d.	Dusetų ir Rokiškio rajonų riba, Mikniūnų kaimas	Aleksas, Tarzanas, Kietis			Jonas Masiulis-Ponas	
28 d.	Raseinių rajonas, Paviduvio kaimas	MVD 4-oji valdyba; Aras, Drąsus, Kazėnas	P. Narbutas-Rolandas	Kęstučio apygarda, Vaidoto rinktinė	Rinktinių štabo viršininkas Antanas Šablauskas-Aras	

RUGPJŪTIS

3 d.	Dotnuvos rajonas			Urbono būrys	Leonardas Petrauskas-Mėnulis	
5 d.	Jurbarko rajonas, Paslaukinės miškas	MVD 4-oji valdyba; Drąsus, Kazėnas, Alfonsas, Aušra	Antanas Šablauskas-Aras	Kęstučio apygarda, Vaidoto rinktinė		Būrio vadas Bernardas Kregždė-Bijūnas, rinktinės vadas Edvardas Pranskevičius-Vasaris
6 d.				Vyčio apygarda, Žaliosios rinktinė, „Čerčilio“ būrys		Antanas Žygas-Aptiekorius
7 d.	Raseinių rajonas	Vaidila		Kęstučio apygarda, Vaidoto rinktinė	Benadas Mileris-Alius	

1	2	3	4	5	6	7
26 d.	Joniškio rajonas, Žaliosios miškas			Vyčio apygarda, Žaliosios rinktinė, „Algirdo“ būrys		Būrio vadas Jonas Žeimys- Bitinas- Laimutis, Antanas Mažylis- Dūmelis, Kazys Mažylis- Kaziukas
RUGSĖJIS						
16 d.	Ramygalos rajonas	MVD 4-oji valdyba	Nemunas	„Tigro“ būrys	Alfonsas Antanaitis- Tigras, Matas Povilauskas- Riteris-Jovaras	
18 d.	Raseinių rajonas, Antoniškio kaimas	Vaidila	A. Šablauskas- Aras, vėliau – spec. agentas Vytas	Kęstučio apygarda		Apygardos vado pavaduotojas Jonas Vilčinskas- Algirdas- Audra, jo adjutantas Juozas Dabrovolskas- Likimas- Ramūnas
20 d.		MVD 4-oji valdyba; Žaibas, Šturmas			Stasys Dambrauskas	
23 d.	Kybartų rajonas	Variagas			Stanislovas Ilgūnas, Vitalijus Lepinaitis, Vytautas Glaveckas – legaliai gyvenę pasipriešinimo dalyviai	
SPALIS						
10 d.	Troškūnų rajonas, Rakutėnų kaimas	MVD 4-oji valdyba; Tauras, Aštrus, Žvaigždė	Tomas			Vincas Peslikas- Griausmas
12 d.	Šilutės rajonas	Kariūnas, Viesulas, Liūtas	Labutis	Kęstučio apygarda, „Jūros“ būrys		Būrio vadas Stasys Butrimas- Gediminas, Alfonsas Puidokas- Dobilas, Bronius Vaitkus

1	2	3	4	5	6	7
22 d.	Troškūnų rajonas		Tomas			Jonas Tilindis- Žvalgas
26 d.	Ramygalos rajonas, Tvankstės kaimas	MVD 4-oji valdyba; Mažytis, Beržas, Tigras	Nemunas	„Valstiečio“ būrys	Mykolas Krikščiūnas- Valstietis	
LAPKRITIS						
2 d.	Panevėžio rajonas, Trakių kaimas		Gebelsas	Vyčio apygarda, Žaliosios rinktinė	Rinktinės vadas Ignas Daukša- Šepulskis- Maratonas	Rinktinės štabo viršininkas Juozas Šomka- Čerčilis, rinktinės visuomeninės dalies viršininkas Jonas Vincevičius- Narsutis-Žaltys
25 d.	Varnių rajonas	Dagys, Kariūnas			Leonas Laurinskas- Liūtas	
GRUODIS						
15 d.	Varėnos rajonas	MVD 4-oji valdyba; Ungurys, Žilvinas, Aušra			Antanas Keršys-Eglė, Stasė Voverytė	

Lentelė sudaryta remiantis: LSSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. P. Kondakovo 1953 m. vasario 7 ir kovo 4 d. pažymos SSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojui gen. ltn. V. Riasnojui apie LSSR MGB darbo kovojant su gaujomis ir nacionalistiniu pogrindžiu rezultatus 1953 m. sausio ir vasario mėn., LYA, f. 3, ap. 56, b. 43, t. 1, l. 7–11, 15–20; LSSR vidaus reikalų ministro gen. mjr. P. Kondakovo 1953 m. gegužės 18 d. pažyma SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui N. Kruglovui, *ibid.*, l. 73; LSSR vidaus reikalų ministro pplk. J. Vildžiūno 1953 m. gegužės 31, birželio 24, 30, liepos 17 ir 28, rugpjūčio 5 ir 17, spalio 31 d. operatyvinės suvestinės apie LSSR MVD darbo rezultatus, *ibid.*, l. 167–171, 177–184, 187–195, 199–202, 206–216, 221–226; LSSR vidaus reikalų ministro pplk. J. Vildžiūno 1953 m. gegužės 17, liepos 31, spalio 19 d. tarnybiniai pranešimai, *ibid.*, t. 2, l. 12–32, 69–97, 98–166; LSSR vidaus reikalų ministro K. Liaudžio 1954 m. vasario 4 d. tarnybinis pranešimas SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui gen. plk. S. Kruglovui apie Lietuvos SSR MVD organų agentūrinio-operatyvinio darbo rezultatus kovojant su nacionalistiniu pogrindžiu ir ginkluotomis gaujomis 1953 m. lapkričio–gruodžio mėn., *ibid.*, l. 255–284; LSSR vidaus reikalų ministro pplk. J. Vildžiūno 1953 m. spalio mėn. operatyvinė suvestinė SSRS MVD 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. Charitonovui, *ibid.*, t. 3, l. 40–44; LSSR MVD 1-osios valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. balandžio 30 d. pažyma apie rezervines banditų formuotes, *ibid.*, l. 135–144; LSSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. K. Liaudžio 1953 m. lapkričio 26 d. raštas SSRS MVD 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. Charitonovui, *ibid.*, l. 187; LSSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. P. Kondakovo 1953 m. sausio–balandžio mėn. operatyvinės suvestinės Nr. 8, 9, 20, 22, 31, 39, 40, 41, 43, 49, 53, 64, 66, 72, 73, 74, 78, 79, *ibid.*, b. 46, l. 14, 17, 43–45, 50–52, 80–83, 108, 111–119, 123–124, 143, 145, 157–160; b. 43, l. 192, 195–196, 209–216, 223–227; LSSR vidaus reikalų ministro pplk. J. Vildžiūno 1953 m. rugpjūčio 8 d. operatyvinė suvestinė SSRS 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. Charitonovui, *ibid.*, l. 268–269; LSSR vidaus reikalų ministro pavaduotojo plk. I. Počkajaus 1953 m. kovo 12 d. operatyvinė suvestinė Nr. 51 SSRS vidaus reikalų ministrui L. Berijai, *ibid.*, l. 149–153; LSSR vidaus reikalų ministro pplk. J. Vildžiūno 1953 m. birželio 19 ir 30, liepos 9, 13 ir 16 d. operatyvinės suvestinės SSRS 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. N. Sazykinui, *ibid.*, l. 231–233, 240–241, 252–257; LSSR vidaus reikalų ministro pplk. J. Vildžiūno 1953 m. liepos 27 ir 31, rugpjūčio 5, 8 ir 27, rugsėjo 17 ir 19 d. operatyvinės suvestinės SSRS 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. Charitonovui, *ibid.*, l. 259, 261–165, 268–269, 272–274, 281–284; LSSR

vidaus reikalų ministro pavaduotojo plk. L. Martavičiaus 1953 m. rugsėjo 21 d. operatyvinė suvestinė SSRS 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. Charitonovui, *ibid.*, l. 285; LSSR vidaus reikalų ministro gen. ltn. P. Kondakovo 1953 m. vasario mėn. pažyma apie LSSR MGB darbo 1953 m. vasario 1–15 d. likviduojant gaujas ir nacionalistinių pogrindžių rezultatus, *ibid.*, f. 3, ap. 56, b. 44, t. 1, l. 91–99; LSSR vidaus reikalų ministro gen. ltn. P. Kondakovo 1953 m. gegužės 9 d. spec. pranešimas Lietuvos KP CK sekretoriui A. Sniečkui, *ibid.*, l. 232; LSSR vidaus reikalų ministro pplk. J. Vildžiūno 1953 m. birželio mėn. pažyma, *ibid.*, l. 333; A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, p. 307–309; L. Abarius, „Lietuvos partizanų Šiaurės-rytų srities 3-ioji Vytauto apygarda (1945–1952 m.)“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1996, Nr. 16, p. 97–107.

Nuorodos

¹ MGB Kauno srities valdybos viršininko pavaduotojo plk. Lapino 1950 m. spalio mėn. ataskaita, LYA, f. 16, ap. 130, b. 2, l. 77.

² N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996, p. 211; LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo 1951 m. rugsėjo 27 d. raštas SSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui, SSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojui E. Pitovranovui, Šubniakovui, LYA, f. 3, ap. 56, b. 22, l. 120–121.

³ LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo 1951 m. gruodžio 12 d. raštas MGB Šiaulių srities valdybos viršininkui pplk. Jarockiui apie pravedamą agentūrinę kombinaciją panaudojant suimtą Klajūną, LYA, f. 16, ap. 210, b. 15, l. 10–17; G. K. Vaigauskas, *Lietuvių nacionalistų...*, p. 56; LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo 1952 m. sausio mėn. raštas SSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui ir SSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojui gen. ltn. L. Canavai, LYA, f. 3, ap. 56, b. 28, l. 21; LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo 1951 m. spalio 4 d. raštas SSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui, SSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojui E. Pitovranovui, Šubniakovui, *ibid.*, b. 22, l. 127.

⁴ LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo 1952 m. sausio mėn. raštas SSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui ir SSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojui gen. ltn. L. Canavai, LYA, b. 28, l. 21; LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo 1952 m. balandžio 29 d. operatyvinė suvestinė Nr. 110 SSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui ir valstybės saugumo ministro pavaduotojui L. Canavai, *ibid.*, b. 32, t. 1, l. 235–236; LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo 1952 m. gegužės 9 d. operatyvinė suvestinė Nr. 121 SSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui ir valstybės saugumo ministro pavaduotojui L. Canavai, *ibid.*, l. 257–258.

⁵ LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie agentus, užverbuotus iš suimtų banditų vadų, *ibid.*, f. 3, ap. 60, b. 7, l. 45.

⁶ LSSR valstybės saugumo ministro P. Kondakovo 1953 m. sausio 19 d. raportas apie LSSR MGB 1952 m. agentūrinę-operatyvinę darbą kovojant su nacionalistiniu pogrindžiu, *ibid.*, ap. 56, b. 43, t. 3, l. 80.

⁷ SSRS MGB vyriausiosios valdybos 8-ojo skyriaus viršininko pplk. Burdino 1952 m. balandžio 3 d. išrašas iš dokumento „SSRS MGB priemonės likviduojant antisovietinį nacionalistinių pogrindžių ir jo ginkluotas gaujas Lietuvos SSR teritorijoje“, *ibid.*, f. 16, ap. 16, b. 5, l. 72–88.

⁸ L. Abarius, „Lietuvos partizanų Šiaurės-rytų srities 3-ioji Vytauto apygarda“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1996, Nr. 16, p. 98; LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie agentą Bimbą, LYA, f. 3, ap. 60, b. 7, l. 58–59; LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie agentą Alfą, *ibid.*, l. 60–61; LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie agentą Mažytį, *ibid.*, l. 62–63.

⁹ LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie Šiaurės-rytų Lietuvos sritį, LYA, f. 3, ap. 60, b. 7, l. 8–13.

¹⁰ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *op. cit.*, p. 308–309; LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie Šiaurės rytų Lietuvos sritį, LYA, f. 3, ap. 60, b. 7, l. 9–11.

¹¹ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *op. cit.*, p. 288–291; LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie Šiaurės rytų Lietuvos sritį, LYA, f. 3, ap. 60, b. 7, l. 11.

¹² A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius, 1996, p. 306; LSSR vidaus reikalų ministro gen. mjr. P. Kondakovo 1953 m. balandžio 18 d. tarnybinis raštas apie Lietuvos SSR MVD 1953 m. darbo kovojant su nacionalistiniu pogrindžiu ir gaujomis rezultatus SSRS vidaus reikalų ministrui L. Berijai, LYA, f. 3, ap. 56, b. 43, t. 1, l. 44.

¹³ LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie Šiaurės rytų Lietuvos sritį, LYA, f. 3, ap. 60, b. 7, l. 12–13.

¹⁴ LSSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. P. Kondakovo 1952 m. gruodžio mėn. ataskaita SSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui apie LSSR MGB organų 1952 m. darbo likviduojant nacionalistinių pogrindžių ir ginkluotas gaujas rezultatus, *ibid.*, ap. 56, b. 43, t. 3, l. 105–106.

¹⁵ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *op. cit.*, p. 179–180.

¹⁶ LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie Šiaurės rytų Lietuvos sritį, LYA, f. 3, ap. 60, b. 7, l. 12–13.

¹⁷ N. Gaškaitė, „Partizanų vadas Jonas Žemaitis“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1995, Nr. 13, p. 177–181.

¹⁸ LSSR vidaus reikalų ministro gen. mjr. P. Kondakovo 1953 m. balandžio 18 d. ataskaita SSRS vidaus reikalų ministrui L. Berijai apie Lietuvos SSR MVD 1953 m. darbo kovojant su nacionalistiniu pagrindžiu ir gaujomis rezultatus, LYA, f. 3, ap. 56, b. 43, t. 2, l. 42–44.

¹⁹ LSSR vidaus reikalų ministro pplk. J. Vildžiūno 1953 m. birželio 24 d. operatyvinė suvestinė apie LSSR MVD darbo 1953 m. birželio 10–20 d. rezultatus SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui N. Kruglovui, *ibid.*, f. 3, t. 1, l. 177–181.

²⁰ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *op. cit.*, p. 143, 255, 270.

²¹ N. Gaškaitė, „Žmonės be Dievo: NKVD agentai smogikai“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1994, Nr. 11, p. 132; MGB 2-N valdybos 2-ojo skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko kpt. N. Sokolovo 1951 m. gruodžio 27 d. raportas LSSR valstybės saugumo ministrai gen. mjr. P. Kapralovui, LYA, f. 3, ap. 33, b. 13, l. 56–60.

²² LSSR MGB 2-ojo skyriaus 2-ojo poskyrio viršininko pplk. Jakovlevo 1951 m. spalio 10 d. pažyma apie agentą smogiką Žaibą, LYA, f. 3, ap. 8, b. 1, l. 9.

²³ LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. kovo 12 d. pažyma SSRS MGB apie operatyvinę padėtį Lietuvos SSR teritorijoje ir pagrindines priemones likviduojant nacionalistinį pagrindį ir ginkluotas gaujas, *ibid.*, ap. 56, b. 43, t. 1, l. 23–26.

²⁴ LSSR MGB 2-N valdybos viršininko I. Počkaus 1951 m. rugpjūčio mėn. pažyma apie Lietuvos SSR MGB 2-N valdybos spec. grupės darbą, *ibid.*, b. 22, l. 58.

²⁵ LSSR MGB 2-N valdybos viršininko I. Počkaus 1951 m. rugpjūčio mėn. pažyma apie Lietuvos SSR MGB 2-N valdybos spec. grupės darbą, *ibid.*; A. Anušauskas, *op. cit.*, p. 293.

²⁶ LSSR MGB 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1951 m. gruodžio 6 d. pažyma apie kovos su lietuvių nacionalistų gaujomis 1951 m. liepos 1–gruodžio 1 d. rezultatus, LYA, f. 3, ap. 56, b. 22, l. 163–164.

²⁷ MGB Vilniaus srities viršininko pplk. M. Jakovlevo 1952 m. birželio 3 d. tarnybinis raštas apie SSRS MGB nurodymų kovojant su nacionalistiniu pagrindžiu ir ginkluotomis gaujomis, veikiančiomis Vilniaus srities teritorijoje, vykdamą 1952 m. sausio 1–birželio 1 d., *ibid.*, f. 16, ap. 16, b. 5, l. 90–111.

²⁸ MGB Vilniaus srities viršininko pplk. M. Jakovlevo 1952 m. birželio 3 d. tarnybinis raštas apie SSRS MGB nurodymų kovojant su nacionalistiniu pagrindžiu ir ginkluotomis gaujomis, veikiančiomis Vil-

niaus srities teritorijoje, vykdamą 1952 sausio 1–birželio 1 d., *ibid.*, l. 92–111.

²⁹ A. Anušauskas, *op. cit.*, p. 293; LSSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. P. Kondakovo 1952 m. gruodžio 15 d. pažyma apie LSSR MGB organų darbo rezultatus, įvykdytus išpuolius ir dėl jų patirtus nuostolius 1952 m. sausio 1–gruodžio 15 d., LYA, f. 3, ap. 56, b. 28, l. 261.

³⁰ LSSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. P. Kondakovo 1952 m. gruodžio mėn. ataskaita SSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui apie Lietuvos SSR MGB 1952 m. darbo likviduojant nacionalistinį pagrindį ir ginkluotas gaujas rezultatus, LYA, f. 3, ap. 56, b. 43, t. 3, l. 118–119; A. Anušauskas, *op. cit.*, p. 273.

³¹ LSSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. P. Kondakovo 1953 m. sausio 19 d. ataskaita SSRS MGB vadovybei apie LSSR MGB 1952 m. agentūrinio-operatyvinio darbo kovojant su nacionalistiniu pagrindžiu rezultatus, LYA, f. 3, ap. 56, b. 43, t. 3, l. 78.

³² LSSR vidaus reikalų ministro pplk. J. Vildžiūno 1953 m. gegužės 17 d. tarnybinis raštas SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojams gen. plk. S. Kruglovui, gen. plk. B. Kobulovui, SSRS MVD 4-osios valdybos viršininkui N. Sazykinui, *ibid.*, t. 2, l. 13.

³³ A. Anušauskas, *op. cit.*, p. 309; LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1954 m. balandžio 9 d. tarnybinis raštas SSRS KGB pirmininko pavaduotojui gen. mjr. K. Lunevui, LYA, f. 3, ap. 55, b. 1, l. 75.

³⁴ N. Gaškaitė, „MGB veiklos metodai slopinant partizaninį judėjimą“, *Lietuvos žmonių genocidas nacių ir sovietų okupacijose*, Vilnius–Kaunas, 1994, p. 78; LSSR vidaus reikalų ministro plk. K. Liaudžio 1954 m. sausio 16 d. raportas SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui gen. mjr. K. Lunevui, LYA, f. 3, ap. 54, b. 1, l. 1–4.

³⁵ LSSR KGB 4-osios valdybos viršininko pplk. P. Raslano 1954 m. gegužės mėn. pažyma, LYA, f. 3, ap. 54, b. 3, l. 71.

³⁶ LSSR vidaus reikalų ministro plk. K. Liaudžio 1954 m. sausio 16 d. raportas SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui gen. mjr. K. Lunevui, *ibid.*, b. 1, l. 1–4; LSSR KGB pirmininko gen. mjr. K. Liaudžio 1957 m. vasario 4 d. tarnybinis raštas SSRS KGB apie Lietuvos SSR valstybės saugumo organų 4-osios valdybos 1956 m. darbo rezultatus, *ibid.*, ap. 68, b. 9, l. 68.

³⁷ N. Gaškaitė, „Žmonės be Dievo: NKVD agentai smogikai“, p. 132; SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojo gen. mjr. K. Lunevo 1954 m. vasario 3 d. raštas LSSR vidaus reikalų ministrui plk. K. Liaudžiui, LYA, f. 3, ap. 54, b. 1, l. 5.

³⁸ N. Gaškaitė, „Žmonės be Dievo: NKVD agentai smogikai“, p. 133; LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus operatyvinio igaliojinio vyr. ltn. Šanino 1955 m. gegužės 12 d. planas, LYA, f. 3, ap. 66, b. 6, l. 19; Šaltinio „Kuisio“ 1955 m. balandžio 26 d. agentūrinis pranešimas, *ibid.*, l. 25.

³⁹ LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus operatyvinio įgaliotinio vyr. ltn. Šanino 1955 m. birželio mėn. raportas LSSR KGB pirmininkui plk. K. Liaudžiui, LYA, f. 3, ap. 66, b. 3, l. 29.

⁴⁰ LSSR KGB 4-osios valdybos viršininko pplk. P. Raslano 1954 m. gegužės 7 d. tarnybinis raštas SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. F. Charitonovui, *ibid.*, ap. 55, b. 1, l. 44.

⁴¹ LSSR KGB pirmininko pavaduotojo plk. J. Sinicyno 1954 m. birželio 1 d. operatyvinė suvestinė SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. F. Charitonovui, *ibid.*, l. 48.

⁴² LSSR KGB pirmininko pavaduotojo plk. J. Sinicyno 1954 m. birželio 1 d. operatyvinė suvestinė SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. F. Charitonovui, *ibid.*, l. 49.

⁴³ LSSR KGB Ukmergės rajono įgaliotinio pavaduotojo pplk. Serebriakovo 1954 m. rugpjūčio 11 d. spec. pranešimas LSSR KGB pirmininko pavaduotojui plk. J. Sinicynui, *ibid.*, ap. 54, b. 5, t. 2, l. 74–76.

⁴⁴ 1955 m. sausio 7 d. pažyma apie ginkluotą nacionalistinį pogrindį (be parašo), *ibid.*, ap. 66, b. 2, l. 61.

⁴⁵ LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo mjr. N. Čiurakovo 1955 m. kovo 30 d. raportas LSSR KGB pirmininko pavaduotojui mjr. Matulaičiui, *ibid.*, b. 3, l. 27.

⁴⁶ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. K. Liaudžio 1957 m. vasario 4 d. tarnybinis raštas SSRS KGB apie Lietuvos SSR valstybės saugumo organų 4-osios valdybos 1956 m. darbo rezultatus, *ibid.*, ap. 68, b. 9, l. 80.

⁴⁷ LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus 1955 m. sausio 1 d. agentų smogikų sąrašas, *ibid.*, ap. 66, b. 4, l. 1; LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1955 m. gegužės 11 d. tarnybinis pranešimas SSRS KGB pirmininkui gen. plk. I. Serovui, *ibid.*, l. 13.

⁴⁸ LSSR KGB pirmininko K. Liaudžio 1955 m. kovo mėn. raštas SSRS KGB pirmininko pavaduotojui gen. mjr. K. Lunevui, *ibid.*, l. 7; SSRS KGB pirmininko pavaduotojo gen. mjr. K. Lunevo 1955 m. balandžio 6 d. raštas LSSR KGB pirmininkui K. Liaudžiui, *ibid.*, l. 9.

⁴⁹ LSSR KGB įgaliotinio Prienų rajonui kpt. Kovalenkovo 1955 m. liepos 25 d. spec. pranešimas LSSR KGB pirmininkui plk. K. Liaudžiui, *ibid.*, ap. 64, b. 34, l. 270–272.

⁵⁰ LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1955 m. balandžio 2 d. agentūrinių-operatyvinių priemonių ieškant ir likviduojant banditus Vakarą ir Pipirą planas, *ibid.*, l. 114.

⁵¹ LSSR KGB Prienų rajono įgaliotinio kpt. Kovalenkovo 1954 m. gruodžio 30 d. agentūrinių-operatyvinių priemonių ieškant ir likviduojant banditus Vakarą ir Pipirą planas, *ibid.*, l. 84.

⁵² LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1955 m. rugpjūčio 17 d. ataskaita apie Lietuvos SSR

Prienų rajone veikusios „Vyčio“ gaujos likvidavimą SSRS KGB pirmininko pavaduotojui gen. mjr. K. Lunevui, *ibid.*, l. 280.

⁵³ KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus operatyvinio įgaliotinio ltn. Pupenio 1955 m. liepos 19 d. agentūrinių-operatyvinių priemonių likviduojant Vakarą ir Pipirą planas, *ibid.*, b. 34, l. 260.

⁵⁴ LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1955 m. rugpjūčio 17 d. tarnybinis raportas SSRS KGB pirmininko pavaduotojui gen. mjr. K. Lunevui, *ibid.*, l. 279–280.

⁵⁵ Šaltinio Vacio 1955 m. liepos 22 d. agentūrinis pranešimas LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ajam skyriui, *ibid.*, l. 268; Šaltinio Vacio 1955 m. liepos 22 d. agentūrinis pranešimas LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ajam skyriui, *ibid.*, l. 268.

⁵⁶ Šaltinio Globus 1955 m. rugsėjo 5 d. agentūrinis pranešimas, *ibid.*, ap. 66, b. 3, l. 58.

⁵⁷ N. Gaškaitė, „MGB veiklos metodai slopinant partizaninį judėjimą“, p. 78; LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1957 m. vasario 4 d. tarnybinis raštas SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. F. Charitonovui, LYA, f. 3, ap. 68, b. 9, l. 44, 51, 52, 54, 56, 57; LSSR KGB laikinai einančio 4-osios valdybos viršininko pareigas plk. Michailovo 1955 m. gruodžio 22 d. pažyma apie KGB 4-osios valdybos 1955 m. darbo rezultatus, *ibid.*, f. 3, ap. 66, b. 2, l. 271.

⁵⁸ LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1957 m. vasario 4 d. tarnybinis raštas SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. F. Charitonovui, LYA, f. 3, ap. 68, b. 9, l. 68–69.

⁵⁹ LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1957 m. vasario 4 d. tarnybinis raštas SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. F. Charitonovui, *ibid.*, l. 67.

⁶⁰ LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1957 m. vasario 4 d. tarnybinis raštas SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. F. Charitonovui, *ibid.*, l. 61–66.

⁶¹ LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1957 m. vasario 4 d. tarnybinis raštas SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. F. Charitonovui, *ibid.*, l. 66–67.

⁶² LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1957 m. vasario 4 d. tarnybinis raštas SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. F. Charitonovui, *ibid.*, l. 70–71; LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1955 m. kovo 30 d. sudarytas Lietuvos SSR teritorijoje veikiančių banditų sąrašas, *ibid.*, ap. 66, b. 2, l. 34–39.

⁶³ LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus viršininko mjr. Martusevičiaus 1958 m. spalio 6 d. pažyma, *ibid.*, ap. 70, b. 60, l. 72.

⁶⁴ LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus poskyrio viršininko mjr. Blocho, 2-ojo skyriaus vyresniojo operatyvinio įgaliotinio kpt. Knutovo, 2-ojo sky-

riaus operatyvinio įgaliotinio lttn. Šimkaus 1959 m. gegužės 12 d. aktas, *ibid.*, ap. 71, b. 47, l. 11–12.

⁶⁵ Šaltinių Žvaigždė ir Globus 1954 m. liepos 17 d. agentūrinis pranešimas, LYA, f. 3, ap. 54, b. 4, t. 1, l. 66; LSSR MVD 4-osios valdybos 3-iojo skyriaus viršininko pavaduotojo vyr. lttn. Staškevičiaus 1954 m. sausio 29 d. aktas, *ibid.*, b. 3, l. 1–4; LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus operatyvinio įgaliotinio S. Šimkaus 1954 m. kovo 16 d. aktas, *ibid.*, l. 12; LSSR KGB 4-osios valdybos viršininko pplk. N. Vukolovo 1954 m. birželio 24 d. raštas SSRS KGB Finansų skyriaus viršininko pavaduotojui pplk. Kalininui, *ibid.*, l. 24; LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus viršininko kpt. Martusevičiaus 1954 m. liepos 31 d. aktas, *ibid.*, l. 96; LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus viršininko kpt. Martusevičiaus 1954 m. gegužės 18 d. planas, *ibid.*, b. 1, l. 9–10; LSSR KGB pirmininko pavaduotojo plk. K. Liaudžio 1954 m. birželio 4 d. raštas SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. lttn. Charitonovui ir Latvijos SSR KGB pirmininkui plk. Verversui, *ibid.*, ap. 55, b. 1, l. 59; LSSR MVD 4-osios valdybos 3-iojo skyriaus vyresniojo operatyvinio įgaliotinio vyr. lttn. Tenčiurino 1954 m. vasario 12 d. planas, *ibid.*, ap. 54, b. 5, t. 2, l. 17–20; LSSR KGB Prienų rajono įgaliotinio kpt. Kovalenkovo 1954 m. gruodžio 30 d. agentūrinių-operatyvinių priemonių planas, *ibid.*, ap. 64, b. 34, l. 84; LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus operatyvinio įgaliotinio lttn. Pupenio 1955 m. liepos 19 d. agentūrinių-operatyvinių priemonių Vakarų ir Pipiro likvidavimui planas, *ibid.*, l. 260; LSSR valstybės saugumo komiteto pirmininko pavaduotojo plk. L. Martavičiaus 1959 m. kovo 31 d. raštas SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. lttn. E. Pitovranovui, *ibid.*, ap. 71, b. 47, l. 6; LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo mjr. N. Čiurakovo 1955 m. kovo mėn. raportas LSSR KGB pirmininko pavaduotojui mjr. Matulaičiui, *ibid.*, ap. 66, b. 3, l. 27; 1959 m. spalio 30 d. priėmimo-perdavimo aktas, *ibid.*, ap. 71, b. 47, l. 42–43; LSSR KGB 4-osios valdybos viršininko pplk. J. Obukauskos 1959 m. vasario 20 d. aktas, *ibid.*, l. 48–49; LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus viršininko mjr. Martusevičiaus 1957 m. sausio 11 d. raštas SSRS KGB Ypatingojo skyriaus viršininkui pplk. Sudzilovskiui, *ibid.*, ap. 68, b. 51, l. 6; SSRS KGB pirmininko pavaduotojo gen. lttn. S. Belčenkos tarnybinis raštas (maždaug 1956 m. rugpjūčio mėn.), *ibid.*, b. 9, l. 182–204.

⁶⁶ LSSR KGB pirmininko plk. K. Liaudžio 1954 m. balandžio 13 d. raštas SSRS KGB pirmininkui gen. plk. I. Serovui, *ibid.*, ap. 55, b. 1, l. 43; LSSR KGB pirmininko pavaduotojo plk. J. Sinicyno 1954 m. birželio 1 d. operatyvinė suvestinė SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. lttn. F. Charitonovui, *ibid.*, l. 48; SSRS KGB pirmininko pavaduotojo K. Lunevo 1954 m. balandžio 29 d. raštas LSSR KGB pirmininkui K. Liaudžiui, *ibid.*, l. 52; LSSR KGB 4-osios valdybos viršininko mjr. J. Obukauskos 1955 m. sausio mėn. raštas SSRS KGB 4-osios valdybos 3-iojo skyriaus viršininkui I. Počkajui, *ibid.*, ap. 64, b. 34,

l. 90; LSSR KGB pirmininko pavaduotojo plk. L. Martavičiaus 1959 m. kovo 31 d. raštas SSRS KGB 4-osios valdybos viršininkui gen. lttn. E. Pitovranovui, *ibid.*, ap. 71, b. 47, l. 6.

⁶⁷ E. Grunskis, „Kas jūs, smogike Sokolovai?“, *Aušros alėja*, 1995, sausio 19.

⁶⁸ N. Gaškaitė, „MGB veiklos metodai slopinant partizaninį judėjimą“, p. 79; LSSR KGB pirmininko pavaduotojo kadru klausimais mjr. Matulaičio 1954 m. kovo 21 d. raštas Altajaus krašto MVD valdybos kadru viršininko pavaduotojui kpt. Epifanovui, LYA, f. 3, ap. 66, b. 3, l. 16.

⁶⁹ LSSR MGB 2-N valdybos viršininko pavaduotojo pplk. I. Počkajaus 1947 m. liepos 11 d. LSSR MGB 2-N valdybos 2-ojo skyriaus 5-ojo poskyrio viršininko pavaduotojo mjr. A. Sokolovo tarnybinė charakteristika, *ibid.*, f. 3, ap. 31, b. 6, l. 32.

⁷⁰ N. Gaškaitė, „MGB veiklos metodai slopinant partizaninį judėjimą“, p. 77; MGB 2-N valdybos 2-ojo skyriaus 1-ojo poskyrio operatyvinio įgaliotinio vyr. lttn. P. Rimkevičiaus 1952 m. sausio 12 d. raportas LSSR valstybės saugumo ministrui gen. mjr. P. Kapralovui, LYA, f. 3, ap. 33, b. 3, l. 40.

⁷¹ E. Grunskis, *op. cit.*

⁷² LSSR KGB pirmininko pavaduotojo kadru klausimais mjr. Matulaičio 1955 m. gegužės 6 d. pažyma, LYA, f. 3, ap. 66, b. 3, l. 28.

⁷³ Grozno srities MVD valdybos ūkio skyriaus viršininko pavaduotojo lttn. Charčenkos 1947 m. balandžio 9 d. raštas LSSR MGB UBB 2-ojo skyriaus poskyrio viršininkui vyr. lttn. N. Sokolovui, *ibid.*, ap. 31, b. 6, l. 18.

⁷⁴ N. Gaškaitė, „Žmonės be Dievo: NKVD agentai smogikai“, p. 131.

⁷⁵ N. Gaškaitė, „MGB veiklos metodai slopinant partizaninį judėjimą“, p. 79; LSSR KGB 4-osios valdybos viršininko mjr. J. Obukauskos 1955 m. kovo 2 d. raštas LSSR KGB Kadru skyriaus Ypatingosios inspekcijos viršininkui mjr. Timonovui, LYA, f. 3, ap. 66, b. 3, l. 11.

⁷⁶ LSSR MGB 2-N valdybos 2-ojo skyriaus 5-ojo poskyrio operatyvinio įgaliotinio Guževičiaus 1952 m. liepos 1 d. pažyma, LYA, f. 3, ap. 33, b. 13, l. 65.

⁷⁷ N. Gaškaitė, „Žmonės be Dievo: NKVD agentai smogikai“, p. 131.

⁷⁸ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. K. Liaudžio 1956 m. gruodžio mėn. raštas SSRS KGB pirmininkui armijos generolui I. Serovui, LYA, f. 3, ap. 68, b. 51, l. 116–118.

⁷⁹ N. Gaškaitė, „Žmonės be Dievo: NKVD agentai smogikai“, p. 130.

⁸⁰ J. Starkauskas, „Agentas Kirvis [...]“, p. 214–225; LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie LSSR MVD 2-N valdybos spec. agentą Kirvį, LYA, f. 3, ap. 60, b. 7, l. 80–81.

⁸¹ LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie LSSR MVD 2-N valdybos spec. agentą Šturmą, LYA, f. 3, ap. 60, b. 7, l. 69–71.

⁸² LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie LSSR MVD 2-N valdybos spec. agentą Aušrą, *ibid.*, l. 77–79.

⁸³ A. Anušauskas, *op. cit.*, p. 307; LSSR, MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie LSSR MVD 2-N valdybos spec. agentą Matrosą, LYA, f. 3, ap. 60, b. 7, l. 82–83.

⁸⁴ LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie agentus, užverbuotus iš suimtų banditų vadeivų, LYA, f. 3, ap. 60, b. 7, l. 43–49; LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie suimtus ir operatyviai naudojamus lietuviškojo nacionalistinio pogrindžio dalyvius, *ibid.*, l. 50–54.

⁸⁵ LSSR MGB 5-ojo skyriaus viršininko plk. Špilevo 1952 m. spalio 10 d. raportas LSSR valstybės saugumo ministrui gen. mjr. P. Kondakovui, *ibid.*, f. 6, ap. 26, b. 91, l. 3–4.

⁸⁶ A. Anušauskas, *op. cit.*, p. 305; LSSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. P. Kapralovo 1952 m. sausio mėn. raštas SSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui ir SSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojui gen. ltn. L. Canavai, LYA, f. 3, ap. 56, b. 28, l. 18.

⁸⁷ KGB 2-N valdybos 2-ojo skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko kpt. N. Sokolovo 1951 m. gruodžio 27 d. raportas LSSR valstybės saugumo ministrui P. Kapralovui, *ibid.*, f. 3, ap. 33, b. 13, l. 56–60.

⁸⁸ LSSR MGB 2-N valdybos 2-ojo skyriaus viršininko Figurino 1947 m. birželio 8 d. pažyma, *ibid.*, ap. 31, b. 6, l. 6.

⁸⁹ Mjr. A. Sokolovo 1946 m. rugpjūčio 25 d. raportas LSSR MVD UBB viršininko pavaduotojui plk. J. Sinicynui, *ibid.*, ap. 22, b. 6, l. 28.

⁹⁰ LSSR vidaus reikalų ministro gen. mjr. J. Bartašiūno 1946 m. spalio 9 d. spec. pranešimas SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui gen. ltn. V. Riasnojui ir SSRS MVD Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos viršininkui gen. ltn. A. Leontjevui apie „Geležinio Vilko“ gaujos vado J. Dambrausko-Siaubo ir jo štabo likvidavimą, *ibid.*, b. 9, l. 2.

⁹¹ Mjr. A. Sokolovo 1946 m. rugsėjo 2 d. raportas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, *ibid.*, b. 6, l. 54–56.

⁹² Koršuno 1946 m. rugpjūčio 14 d. raportas ypatingojo būrio vadui mjr. A. Sokolovui, *ibid.*, l. 25.

⁹³ N. Gaškaitė, „Žmonės be Dievo: NKVD agentai smogikai“, p. 134; MVD BB Telšių apskrities skyriaus vyresniojo operatyvinio įgaliotinio ltn. Čeliubejevo 1946 m. lapkričio 5 d. tarnybinis raportas LSSR vidaus reikalų ministrui gen. mjr. J. Bartašiūnui, LYA, f. 3, ap. 22, b. 4, l. 121.

⁹⁴ LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie Kęstučio apygardą, LYA, f. 3, ap. 60, b. 7, l. 20; LSSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. P. Kondakovo 1952 m. birželio 4 d. tarnybinis raštas MGB Kauno srities valdybos viršininkui plk. J. Sinicynui, MGB Šiaulių srities valdybos viršininkui plk. Jarockiui, MGB Vilniaus srities valdybos viršininkui plk. Jakovlevui, MGB Klaipėdos srities valdybos viršininkui plk. Seninui, *ibid.*, f. 16, ap. 210, b. 15, l. 6.

⁹⁵ LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo 1952 m. kovo 3 d. operatyvinė suvestinė Nr. 61 SSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui, *ibid.*, f. 3, ap. 56, b. 32, t. 1, l. 136.

⁹⁶ LSSR MVD 2-N valdybos viršininko pplk. Župikovo 1953 m. gegužės 15 d. pažyma apie Žemaičių apygardą, *ibid.*, ap. 60, b. 7, l. 26.

⁹⁷ LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo I. Počkajaus 1953 m. kovo 5–6 d. operatyvinė suvestinė SSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui, *ibid.*, ap. 56, b. 46, l. 131.

⁹⁸ LSSR vidaus reikalų ministro Vildžiūno 1953 m. liepos 17 d. operatyvinė suvestinė SSRS MVD 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. N. Sazykinui apie LSSR MVD darbo rezultatus likviduojant ginkluotąjį nacionalistinį pogrindį 1953 m. liepos 1–10 d., *ibid.*, b. 43, t. 1, l. 189; LSSR vidaus reikalų ministro pplk. Vildžiūno 1953 m. liepos 8 d. operatyvinė suvestinė SSRS MVD 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. N. Sazykinui, *ibid.*, b. 46, l. 250.

⁹⁹ LSSR valstybės saugumo ministro gen. mjr. P. Kondakovo 1952 m. birželio 4 d. tarnybinis raštas MGB Kauno srities valdybos viršininkui plk. Sinicynui, MGB Šiaulių srities valdybos viršininkui plk. Jarockiui, MGB Vilniaus srities valdybos viršininkui plk. Jakovlevui, MGB Klaipėdos srities valdybos viršininkui plk. Seninui, *ibid.*, f. 16, ap. 210, b. 15, l. 6–9.

¹⁰⁰ LSSR vidaus reikalų ministro Vildžiūno 1953 m. gegužės 23 d. spec. pranešimas SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui Kruglovui, *ibid.*, f. 3, ap. 56, b. 43, t. 1, l. 80.

¹⁰¹ LSSR vidaus reikalų ministro pplk. Vildžiūno 1953 m. spalio 28 d. operatyvinė suvestinė SSRS MVD 4-osios valdybos viršininkui gen. ltn. Charitonovui, *ibid.*, b. 46, l. 294–295.

¹⁰² LSSR KGB 4-osios valdybos 2-ojo skyriaus viršininko operatyvinio įgaliotinio vyr. ltn. Martinkevičiaus pažyma (be datos), *ibid.*, ap. 68, b. 51, l. 79–80; N. Gaškaitė, „MGB veiklos metodai slopinant partizaninį judėjimą“, p. 78.

¹⁰³ LSSR valstybės saugumo ministro P. Kondakovo 1952 m. gegužės 15 d. pažyma, LYA, f. 3, ap. 68, b. 51, l. 89–97; MGB Šiaulių srities valdybos viršininko plk. V. Jarockio 1952 m. spalio 13 d. spec. pranešimas LSSR valstybės saugumo ministrui gen. mjr. P. Kondakovui, *ibid.*, f. 16, ap. 221, b. 26, l. 109.

¹⁰⁴ LSSR KGB 4-osios valdybos viršininko pplk. P. Raslano 1954 m. gegužės 20 d. raštas SSRS KGB 4-osios valdybos 3-iojo skyriaus viršininkui I. Počkajui, *ibid.*, f. 3, ap. 55, b. 1, l. 55; LSSR valstybės saugumo ministro plk. K. Liaudžio 1954 m. lapkričio 29 d. raštas SSRS KGB 4-osios valdybos 3-iojo skyriaus viršininkui plk. I. Počkajui, *ibid.*, l. 119; Baudžiamųjų bylų fondas, byla Nr. 34146/3.

¹⁰⁵ A. Anušauskas, *op. cit.*, p. 292–294, 403.

¹⁰⁶ D. Kuodytė, „Lietuvos rezistencijos centralizacijos klausimu“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1993, Nr. 7, p. 64–65.

¹⁰⁷ N. Gaškaitė, „Partizanų vadas Jonas Žemaitis“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1995, Nr. 13, p. 179.

Mindaugas Pocius

SPECIAL MVD-MGB TROOPS IN LITHUANIA (1945–1959)

Summary

Special MVD-MGB troops were formed in Lithuania for military operations against armed resistance movement and were responsible for the execution of the most complicated KGB tactical tasks. Great death losses of Lithuania's Freedom Fighters and peaceful population, ruined lives and physical and moral health, tortures, horrible experiences was the result of the doings of these shock troops.

Special troops – the principal KGB measure – during the period of 1950–1953 liquidated the last existing regional and district combined headquarters. This fact determined the annihilation of the Movement of Lithuania's Freedom Fighters the leading organisation of the movement. Fictitious district headquarters, mainly formed from MGB secret agents helped the repressive organs to finally break down organised resistance. In operations against National partisans in 1952–1953 MGB military units as well as quislings (*istrebiteli*) were little involved and the activities of secret agents and operations of special troops became principal axis of KGB activities. During the period of 1950–1953 special troops had been most actively and effectively used by MGB (armed resistance would have lasted at least two more years unless the secret agents activities).

From the material investigated it can be ascertained that during the period of 1945–1950 special troops killed 500 partisans and about 220 partisans were

taken prisoners. About 700 resistance participants had been insidiously interrogated. It made possible for KGB to expose and arrest about 4900 resistance movement supporters, signallers and reservist. On the basis of documents it can be ascertained that up to 60 supporters and civilians were killed by special troops. These are well known and based facts, but in fact the number of peaceful civilians who perished could be several times greater. Many of such victims were ascribed by MGB to be „bandits“.

It can be firmly maintained, that shock troops of secret agents:

1. physically and morally tortured armed resistance fighters and people who did not participate in the resistance movement (women, old people, children);
2. killed peaceful civilians, rezervers of partisans, signallers and supporters;
3. pillaged the property of peaceful civilians and resistance fighters.

Neither shock toopers nor their leaders/commanders followed any laws. It should be noted that the responsibility for genocide and criminal crimes executed by special troops against Lithuanians has also to be assumed by the supreme government of Lithuanian SSR and the chief commanders of the MVD-MGB of the Soviet Union, the initiators of the formation of terrorist special troops and their controllers.